

NŐSZEMÉLY

VIII. ÉVFOLYAM

1998/1. ÁRA: 98 FT

FEMINISTA LAP

VÁGY, HOGY
INDIÁNOK
LEHESSÜNK

ABORTUSZVITA

EGY ÚJ

SPORT:

A POLITIKA

TARTALOM

- 3 Alulról vagy felülről?
- 4 **HÍREK**
- 6 **VÁLASZTÁSOK**
Tóth Andrea: Egy új sport: a politika
- 8 **ABORTUSZ**
Ursula Nowakowska: A pápa ajándéka
Varró Szilvia interjúja
- 10 **JOGVÉDELEM**
Morvai Krisztina: „Én azért optimista vagyok”
Elekes Irén Borbála interjúja
- 14 **TÖRVÉNY**
Svéd javaslat a nők elleni erőszakról
- 16 **RIPORT**
„Megbocsájtok” – Oláh Mara
Bozzi Vera riportja
- 18 **TANULMÁNY**
Luce Irigaray: Az elfeledett női kultúra
- 20 **SZÍNHÁZ**
Gyűrű Anna: Vágy, hogy indiánok lehessünk
- 22 **KRITIKA**
Rákóczy Rozália írásai
- 23 **PORTRÉ**
Bemutatjuk Darvas Évát
- 24 Szántó Piroska emlékére
- 26 Vajda R. Péter: Más világra nyíló tükör
- 28 **FEMINISTA ARCHÍVUM**
Sipos Balázs: Hivatásos újságíró nők
Magyarországon a két háború között
- 30 S. Nemes Ilona: Meddig nő a nő?
- 31 **VERS**
Nyíri Gyöngyvér: Egyre mögém néz

Címlap: Lábán Katalin az R.S.9. Stúdiószínház igazgatója
Fotó: Bozzi Vera
Hátsó borító: Jackie Fleming karikatúrája

NŐSZEMÉLY

A FEMINISTA HÁLÓZAT LAPJA

SZERKESZTŐK

Acsády Judit
Bozzi Vera
Bullain Nilda
Elekes Irén Borbála
Korrektor: Szűsz-Szatmári Réka

A szerkesztőség címe azonos
a Feminista Hálózat címével:
(1399 Bp., Pf. 701/1092)
ISSN 1219-1981

A Nőszemély HÍR-NŐK hálózaton olvasható:
<http://kazy.elte.hu/personal-home/eva/women/medium/index.html>
Gondozta: Gutenberg Unokái
Lapunk a holland MAMA CASH Alapítvány támogatásával készült
A Nőszemély drótposta (e-mail) címe:
noszemely@hotmail.com

HOL KAPHATÓ A NŐSZEMÉLY?

Balázs Béla Stúdió (V., Bajcsy-Zsilinszky út 36-38.)
Cirko-Gejzír (V., Balassi B. u. 15.)
Dalmát Kávézó (Szentendre)
Egyetemi Színpad (V., Szerb u. 21-23.)
Gondolkodó Könyvesbolt (VI., Ó u. 40.)
Írók Bolija (VI., Andrássy út 45.)
Láng Téka (XIII., Pozsonyi út 5.)
Odeon Kft. (XIII., Hollán E. u. 7.)
Örökmozgó (VII., Erzsébet krt. 39.)
Pont Könyvesbolt (V., Mérleg u. 6.)
Színbád Mozi (XIII., Szt. István krt. 16.)
Tam-Tam Klub (XIII., Csanády utca)
Tabán Mozi (I., Krisztina krt. 87-89.)
Vince Kiadó (I., Krisztina krt. 34.)

ALULRÓL VAGY FÖLÜLRŐL?

Természetesen nem az a kérdés, hogy honnan fúj az őszi szél, hanem hogy miként is szerveződik a hazai civil szférán belül a nők érdekvédelme. A kérdés aktualitását az a rozsdabarna levelekkel harmonizáló füzetke adja, ami nemrég látott napvilágot Magyarországi Nőszervezetek címmel. Örömmünk persze határtalan, hogy végre, végre valaki vette a fáradságot, összegyűjtötte és közkinccsá tette mindazt az információt, ami ma nőcsoportokról, egyesületekről és különböző „női témával” (is!) foglalkozó szervezetekről tudható. Mindezt sajnos a teljesség igénye nélkül, sokszor érthetetlen esetlegességgel tette, így például szerepelnek katolikus és evangélikus nőcsoportok az összeállításban, de kimaradt az a mégoly aktív református nőszervezet. Távol álljon tőlem, hogy most ehelyt politizálni kezdjek, de vajon miért szerepel az összeállításban az MSZP Nőtágozata és a Munkástanácsok Nőtágozata akkor, amikor az MDF és a Kisgazdák Nőtágozata nem? Ez utóbbiak minden bizonnyal elfelejtettek válaszolni az adatgyűjtő felkérő levelére, ahogy az esetlegességeket az Előszó magyarázza.

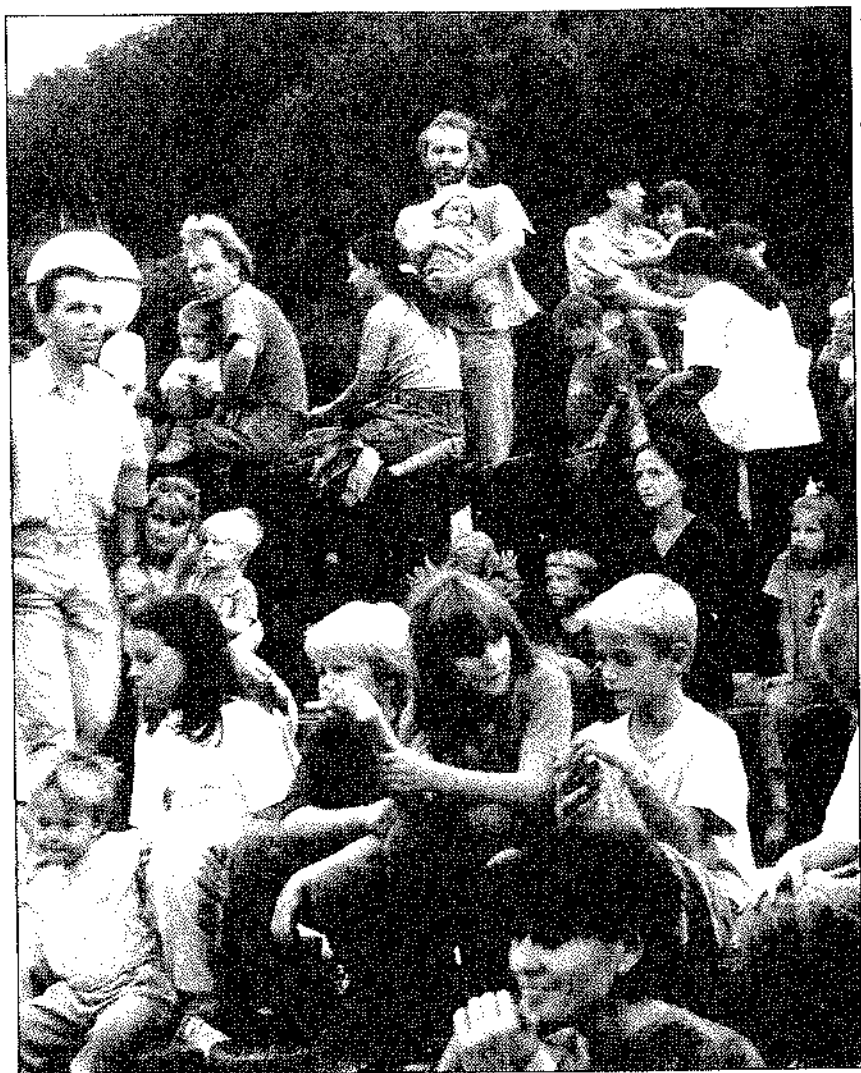
Mi található valójában a kiadványban? Egyéb szervezőelv nem lévén, abc sorrendben különböző szervezetek és csoportok címei, telefonszámjai, valamint néhány oldalnyi önbemutatója (szintén sajnos teljesen esetleges szempontok alapján, így ki ezt, ki azt tartotta magáról érdemesnek elmondani). Így sajátos egyvelegét kapjuk szakszervezeteknek, alapítványoknak, alulról szerveződő kis csoportoknak és egészen egzotikus nevű elit kluboknak.

Kinek volt fontos ma Magyarországon erre időt és pénzt áldozni? Valami olthatatlan lelkesedő, megszállott női aktivistának? Mint ahogy a körülöttünk lévő volt szocialista országokban megjelenő hasonló (a magyarnál jóval tartalmasabb) kiadványok ügyét az alulról szerveződő nőmozgalmak tagjai viselték a szívükön. Nem, nálunk erről szó sincs, nálunk egy feladatát elszánt ügybuzgalommal teljesítő miniszteri hivatal, az Egyenlő Esélyek Titkársága vesződik ilyesmivel. A hivatal, ami nélkül úgy tűnik, a magyar nőmozgalmi kezdeményezések elsatnyulnának, mint holmi elfelejtett cserpes virág. Vagy mégsem? Tegyük föl másként a kérdést! Miért van az, hogy remek kezdeményezések maradtak félbe, vagy akár be sem indulhattak? Miért van az, hogy olyan szolgáltatásokat, amelyeket civil szervezetek szerettek volna és hivatottak is ellátni, miniszteri hivatal lát el (illetve elrendelték, hogy ellásson). Miért, hogy programokat és akciókat, amelyek jobb helyeken alulról indulnak, nálunk fölülről szervez egy hivatal? Miért van az, hogy most már lassan kizárólag ez a hivatal képviseli a médiákban a nőkérdés ügyét?

A minap egy más témát érintő rádióbeszélgetésben hallottam egy vélekedést, miszerint Magyarországon a rendszer-váltás óta félnek az önkormányzatok a civil szervezetektől. Nem támogatják a civileket még akkor sem, ha történetesen feladatot vennének át az önkormányzattól. Folytatva a gondolatsort tovább kérdezhethetnénk. Miféle felállás az, ahol konkurenciának fogja fel az állami szerv a civil kezdeményezést? Igazunk van-e vajon abban, hogy a nőszervezetek esetében hasonló jelenséggel van dolgunk? Abban a közegben, ahol sosem tűnik el a reprezentatív kosztümökben konferenciázó hölgyek arcáról a „mi mindenkivel jóban vagyunk” mosoly? Vajon mi van a kulisszák mögött? Pénzkérdések, magas politikai szempontok, preszfízscsaták, mint mindenütt. Mégis kár. Mint minden más nagy „megváltást” ígérő ügyben, a nőkérdésben, vagyis a nők és férfiak békés egymás mellett élésének az ügyében is hitelesebb, ha azt az érintettek fejezik ki, hogy miben változtatnának. Vagyis, ha a civilek maguk.

Mielőtt azonban végképp elmerülnénk abban, hogy – jó magyar szokás szerint – azt pocskondiázzam, aki végre tett valamit, mégiscsak örülök egy kicsit. Örüljön a többi csoport is, hogy nem kell keresgetni a telefonszámokat, ha azt a bizonyos mozgalmat éppen valaki szervezni kezdené.

A szerk.

fotó: Acsódy

OTTHON SZÜLETETT GYEREKEK TALÁLKOZÓJA

Mint minden évben, idén is megtartották az otthon született gyerekek találkozóját. Geréb Ágnes szülészorvos – akinek kezei között látták meg ezek a babák a napvilágot – ezúttal szeptemberben a Visegrád melletti Nagyvillám hegy oldalában várta a több száz gyereket és szüleiket. A háromhetestől négy-ötévesforma apróságnak délután báb-előadással kedveskedtek a szervezők.

GENDER STUDIES GYŰJTEMÉNY

Az MTA TTK égisze alatt szerveződött Gender Studies Gyűjtemény az új nevet viselő Szociológiai Kutatóintézetben lesz majd hozzáférhető. A gyűjteményt átmeneti ideig egyéni időpont-megbeszélés alapján lehet megtekinteni és használni. Érdeklődni a 403-1247 telefonszámon lehet.

FOLYTATÓDIK AZ ABORTUSZVITA

Alkotmányellenes, hogy a súlyos válsághelyzettel indokolt abortusz kizárólag az állapotos nő állítása alapján, az okok megnevezése és ellenőrzése nélkül elvégzendő, ezért az Alkotmánybíróság a vonatkozó rendelkezéseket 2000. június 30-cal megsemmisíti. Ezt mondja ki az Alkotmánybíróság a magzati élet védelméről szóló törvényt támadó indítványok ügyében. A határozat ugyanakkor tartalmazza, hogy nem ütközik az alkotmányba, ha az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén törvény teszi lehetővé a terhesség megszakítását, ám a jogalkotónak meg kell határoznia a súlyos válsághelyzet tartalmát és alkalmazási feltételeit. A súlyos válsághelyzet fennállásának vizsgálatáról a törvényhozó alkotmányosan csak akkor mondhat le, ha a magzati élet védelmére irányuló, megfelelő ellensúlyt képező rendelkezéseket is megállapít. Az alkotmányellenesség kiküszöbölésének egyik lehetősége, hogy a törvényhozó a súlyos válsághelyzet fennállását ellenőrizhetővé teszi. A másik megoldás, hogy erről továbbra is lemond és a magzattal szemben fennálló életvédelmi kötelessége ellátásához új eszközt keres. Ennek keretében olyan rendszert alakít ki, amely a terhességét megszakítani akaró nőt kötelező tanácsadással és válság-megoldó együttműködéssel segíti, valamint a gyermekvállaláshoz kedvező feltételeket teremt. A súlyos válsághelyzet fogalmát és alkalmazásának feltételeit kizárólag törvény határozhatja meg, azt sem alacsonyabb szintű jogforrás, sem jogalkalmazói jogértelmezés nem pótolhatja. Az Alkotmánybíróság már 1991-ben meg-

hozott határozatával rámutatott: az alaptörvényből nem következik, hogy a magzat jogalany, de az sem, hogy a magzatot ne lehetne jogilag embernek tekinteni. Az 1992-ben megalkotott magzati védelmi törvény a terhességmegszakítás szabályozásával azt juttatta kifejezésre, hogy szerinte a magzat nem ember, ez azonban nem jelenti azt, hogy a magzati élet nem élvez alkotmányos védelmet.

Az Alkotmánybíróság határozatában megerősíti, hogy az állam objektív életvédelmi kötelessége kiterjed a keletkezőben lévő emberi életre is. A törvényhozó a terhességmegszakítás feltételeinek megállapításakor nem hagyhatja figyelmen kívül sem az anya önrendelkezéshez, élethez és testi épségéhez való jogát, sem a magzatra kiterjedő állami életvédelmi kötelezettséget. A döntés szerint a jelenlegi szabályozás a minimális alkotmányos védelmet sem nyújtja a magzattal, kizárólag az anya önrendelkezési jogára van tekintettel. A családvédelmi szolgálat munkája most csupán a tájékoztatásra szorítkozik, és nem feladata, hogy az anyát oly módon segítse válsághelyzetében, hogy a magzat megtartása mellett dönthessen. A határozat értelmében gondoskodni kell arról is, hogy a nőt megvédjék a környezete által kifejtett nyomástól. Az állam életvédelmi kötelességéből következik, hogy azokat, akik az állapotos nőt fenyegetéssel, a tartási kötelezettség megszegésével a terhesség megszakítására kényszerítik, büntetőjogi büntetés fenyegetse.

(A témához kapcsolódik a lapunk 8-9. oldalán közölt interjú, amely a lengyelországi helyzetet mutatja be.)

Fotó: Nőszemély

BETTY FRIEDAN BUDAPESTEN

A 77 éves Betty Friedan, az amerikai modern nőmozgalom egyik megteremtője november végén Magyarországon járt. Sikerkönyve, az 1963-ban kiadott *The Feminine Mystique* (A női misztikum) magyar nyelven még nem jelent meg, de az Egyesült Államokban a feminizmus alapművének tekintik. Betty Friedan a Feminista Hálózat meghívására ellátogatott az R. S. 9. Színházban rendezett női vitafórumra is. Következő számunkban részletesen foglalkozunk Betty Friedannel

„KERESNI, AMI ÖSSZEKÖT, MEGÉRTENI, AMI ELVÁLASZT”

címmel rendezett konferenciát 1998. október 10-én a Nők a Közéletben Alapítvány, a Baloldali Önkormányzatok Közössége és az MSZP Nőtárgozata Budapesten, a Kereskedelmi Alkalmazottak Szakszervezetének Székházában. Közel 100 szocialistapárti nő és érdeklődő hallgatta az előadásokat, a jelenlévő férfiakat egy kézen meg lehetett számlolni, beleértve két előadót is. Lamperth Mónika a nők politikai szerepvállalásáról, karrierlehetőségeiről, a politikusnők családi viszonyairól beszélt. A nők megszokott társadalmi szerepköre, a politikusi pálya nehézségei ellenére a férfi politikusokkal való együttműködésre hívta fel a figyelmet. Kis Péter a nők távmunka-lehetőségeit vázolta fel, majd Marine Filleul francia szocialistánő következett, aki a franciaországi politikusnők helyzetéről beszélt, igyekezve tanácsokat adni és tapasztalatokat átadni a hallgatóságnak. Laczkó Zsuzsa a hazai vállalkozónőket mutatta be statisztikai felmérés alapján. Rámutatott, hogy ezen a téren is mekkora különbségek léteznek a két nem lehetőségei között, s mennyivel nehezebb – anyagi és családi háttéré miatt is – a vállalkozónőknek ma Magyarországon. Szanyi Tibor arról szólt, hogy sokkal több esélye, joga lesz a nőknek szinte minden téren (egyforma bérezés, azonos hozzáférés munkahelyekhez, szakképzéshez, szakmai előmenetelhez, terheségi munkavédelem stb.) miután csatlakozunk az Európai Unióhoz, de addig is annak feltételeként, a maastrichti pontokból (mely magába foglalja az ún. Esélyegyenlőségi Chartát) sokat meg kell valósítani. Radó Erika a nők karrierlehetőségeiről beszélt nagyon megragadó módon, de kevésbé feminista szempontból. A nő okosságán túl, csinoságával (természetesen a nőies nőt képzeljük magunk elé) és kiváló kompromisszummegoldó-képességével nyerheti el a munkáltató bizalmát. Hegyesiné Dr. Orsós Éva a nők és a hazai kisebbségek helyzetét viszonyította egymáshoz, s végül Kristyánné Aknai Erzsébet a hagyományos nő szerepkörbe tartozó kérdésekről, a gyermeknevelésről és a családról festett egy rövid hazai képet. Summa summarum a konferenciáról elmondható, hogy ugyan a nők esélyeit elég sok kérdéskörben megtárgyalták (az előadásokhoz hozzá lehetett szólni), a női szerepkörképet nem igazán tárgyalták, inkább a hagyományosan „női tulajdonságokat” próbálták, egy-két kivételtől eltekintve, felhasználni az érvényesüléshez.

Takács Mária

TERRORMERÉNYLET EGY ORVOS ELLEN AMERIKÁBAN

Merénylet áldozata lett egy orvos a New York állambeli Amherstben, tudósított a Népszabadság. Dr. Barnett Slepian négygyerekes családapát egyetlen golyóval ölte meg egy mesterlövész pénteken késő este, amikor az orvos hazatért a péntek esti zsidó istentiszteletről. Slepian azon kevés nőgyógyász közé tartozott, aki az állandó fenyegetés ellenére hajlandó volt művi vetélést végrehajtani klinikáján. Az Egyesült Államokban a törvény megengedi, hogy a nők dönthessen a terhesség megszakításáról. Ennek ellenére évek óta támadások sorozatának vannak kitéve az abortuszt végrehajtó orvosok és klinikák. Tavaly több klinikát felrobbantottak, az egyik merényletnek egy halálos áldozata is volt. Slepian is megtámadták, és megölték háza előtt. A hatóságoknak volt bizonyos értesülésük arról, hogy valami készül, mert erre figyelmeztette az amerikaiakat a kanadai királyi lovas rendőrség. Ontarióban ugyanis három hasonló mesterlövész merénylet történt 1994 óta, mindig az év hasonló időszakában. A Fehér Ház nyilatkozatban ítélte el a merényletet. George Pataki, New York állam kormányzója „hidegvérű terrorizmusnak” minősítette Slepian megölését. Janet Reno igazságügyminiszter pedig megígérte, hivatala mindent megtesz, hogy kinyomozza és bíróság elé állítsa a hidegvérrel gyilkoló tettet. Nyilatkozatot adott ki a Slepian többször tettelesen is támadó „Életmentés Hadművelet” abortuszellenes szervezet országos igazgatója. Flip Benham lelkész azt mondta a megölt orvosról, hogy „az régóta gyilkos volt, de én szomorúan értesültem haláláról”. Az eset kapcsán ismét éles vita bontakozott ki az abortuszról. A művi vetélést támogató szervezetek nagyobb rendőri védelmet követelnek, az abortusz ellenzői pedig újult erővel hangoztatják, hogy az erőszak kiváltó oka maga az abortusz. A vitákban felerősödött az a hang is, hogy az igazságszolgáltatásban jobban meg kell jeleníteni a halálbüntetés elrettentő szerepét, mert különben kezelhetetlenné válnak a gyűlöletből fakadó cselekmények.

EGY ÚJ SPORT: A POLITIKA

Gondolatok a parlamenti választásokról

Időről időre a sajtóban egy-két újságíró és társadalomkutató megpróbálkozik azzal, hogy felhívja szélesebb körben a figyelmet arra a mély szakadékra, amely a nők törvényben rögzített politikai jogai – tudniillik a nők a törvény betűje szerint a férfikkal egyenlően választhatnak és választhatók, minden választott tisztségre, így *horribile dictu* még országgyűlési képviselők is lehetnek – és ennek a mindennapi gyakorlata között tátong – azaz a nők kiszorítása, ha úgy tetszik kiszorítása a politikai színpadról.

Nemcsak arról van szó, hogy „kevés a nő a politikában” – rajta, uraim, tegyünk egy-két látványosabb pozícióba egy-egy politikusnőt a statisztika feljavítására –, hanem ennél sokkal mélyebb és súlyosabb problémáról, azokról a mozzanatokról, amelyek a demokráciát egyre inkább a férfiak képére formálják. Egy választási kampány kielezett helyzetében még jobban megmutatkozik, hogy a politika nem más, mint *megbízható, szavatartó, tisztességes*, ámde mégis *határozott és célratörő* férfiak párvadala, mérkőzése, amely *becsületes* eszközökkel folyik a ringben, ahol csak az egyik maradhat állva – a másikat kegyetlenül kiütik –, és noha valójában mindig és mindenkor nyerni szeretnének, ezt csupán a közjóért teszik és a vereségeket is férfihoz méltóan viselik. Nem csoda tehát, ha merő lovagias-

ságból természetesen, ebből az egészből a nőket igyekeznek kihagyni. Kezdvé a programok megírásától, amelyekben gyakorta nem vesznek részt a pártok nőszervezetei, amelyekben elfelejtődik, hogy a nőket érintő problémák nem minden esetben esnek egybe a családok problémáival, és illene már ezeket a kérdéseket az új évszázad küszöbén külön kezelni. Folytatva a jelöltkiválasztás és állítás szövevényes útjain, ahol a politikusnők rendre azon vesznek észre magukat, hogy egyre hátrébb kerülnek az országos és a területi listákon, egyre kevesebben indulnak az egyéni választókerületekben, és rendre rosszabb pozíciókkal. Aztán ott vannak a televíziós viták, amelyekben lehetősége nyílik végre a pártoknak, hogy megmutassák, mégis csak található egy-két nő a csapatban, természetesen szigorúan a szociálpolitika, oktatás, egészségügy területére koncentrálnak őket, amelyekhez feltételezhetően *ab ovo*, pontosabban talán inkább *ab utero* a nők jobban értenek. Végül pedig következnek a döntő ütközetek, amelyben két párt – tulajdonképpen két férfi (lásd Horn és Orbán televíziós vitája, amelyet élőben közvetítettek, akárcsak a legrangosabb sporteseményeket) – összecsapására szűkölt le az egész választás, noha a második fordulóban a Közgáz egyetlen kívül még 175 helyen mérköztek meg tíz párt jelöltjei és a függetlenek.

Ha megnézzük a televízió választási műsorait – akár a közszolgálati, akár a kereskedelmi csatornákon – a kommentátorok, műsorvezetők, politikai szakértők – egy-két kivételtől eltekintve – szintén férfiak voltak. Így aztán talán nem is csoda, hogy az első forduló unalmas kvízműsorai után, ahol az egyetlen szempont az volt, melyik versenyző képes minél több általánosságot elmondani 4 perc 30 másodperc alatt, a második forduló non-stop választási műsora már egy valódi Tipp-mix show volt, ahol a műsorvezető, amúgy sportriporter, olyan pergően olvasta fel (már ez magában is nagy teljesítmény volt) a különböző választókerületek számát, helyét, a szavazatok összeszámlálásának mértékét, a jelöltek nevét, a rájuk leadott szavazatok számát, mindezek százalékos megoszlását, és még a szavazatok közötti eltéréseket is, hogy olykor lekörözte a számítógépet is. Közben pedig nyilatkoztak a különböző pártok – mindig gondosan kihangsúlyozva, győztesek-e vagy vesztesek –, mintha csak egy nyertes lenne, aki elviszi a jackpotot, s mindenki egyéb csak vesztes. Ez vonatkozik a választókra is, vagyis aki nem jól tippelt (vagyis nem a győztesre szavazott), az eleve vesztes. És valóban, ha a politikát úgy tekintjük, mint ha az, aki nyer „mindent elvisz” és a többiek nem kapnak semmit (az általuk képviselt társadalmi csoportok meg még annyit sem), akkor a politika csupán *férfijáték* marad.

A demokratikus politizálás nem harc, nem a mindenáron való győzelem mestersége, nem házardjáték, hanem a kompromisszumkötés és az együttműködés művészete, egyensúly- és arányérzék, kapcsolatteremtő és jó kommunikációs készség kell hozzá – azaz csupa „nőiesnek” mondott tulajdonság.

Úgy tűnik azonban, hogy a sport egyre fontosabb szerepet játszik a politikai nyelvezetben, gyakran hasonlítják a politikát a futballhoz például, ahol csapatok és drukkerek vannak: „Indul a meccs...” – írta egy napilap vagy „Ez egy olyan játék, amit gólról játszanak” –

mondta egy televízióban egy politikai kommentátor. Hasonlóan tör előre a sport a politikusok imázsában is, egy budapesti képviselőjelölt ideai plakátján például a sportbarát kisgazda két kezén bokszkesztyűvel pár szál kalászt markol „Legyünk együtt győztesek” felirat alatt. Már 1990-ben a sport gyakran szerepelt a férfiak röplapjain, mint a férfias erőpróba egyik területe, ugyanakkor a nők esetében feltűnően került téma volt. A plakátokon is többször szerepeltek a férjpolitikusok mint „a mi” vagy „az Ön csapata”. Aztán a gondosan felépített Kuncze-imázsából 1994-ben még más megfontolásokból kimaradt (pontosabban Gyulai Zsolt képviselte mellette ezeket az értékeket), de most Orbán Viktor már ott focizott a Fidesz politikai hirdetésében a televízióban, amely megismertette az Orbán Viktor magánéletében – szemben más politikusokéval – még járatlan választókat nemcsak a közéleti férfival, de a sportemberrel is.

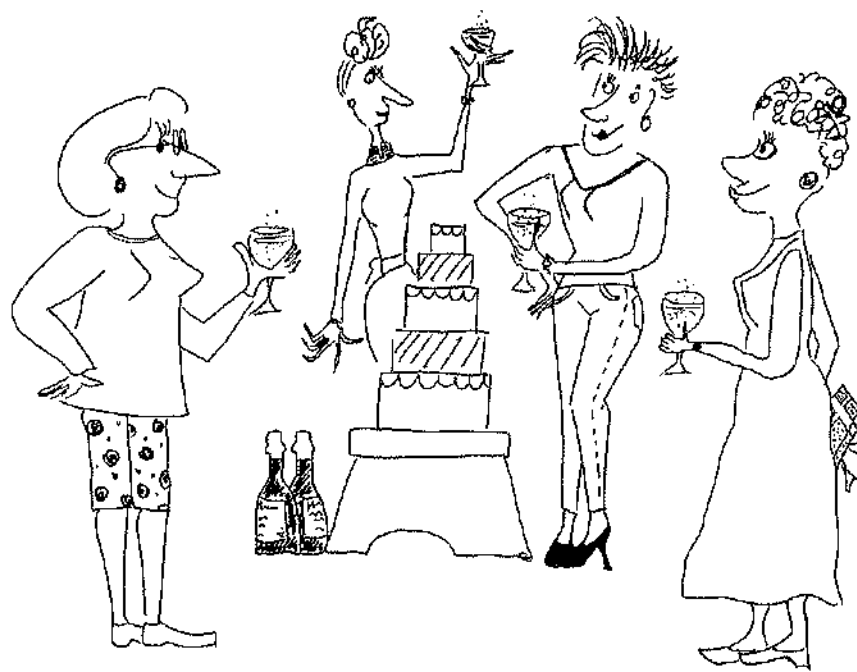
De miért is kap a sport ilyen erős hangsúlyokat a politikában?

Tény, a férfiak fizikai ereje (az intelligencia és a társadalmi befolyás kisajátításán túl) meghatározó alappillére a patriarchális hatalomnak, amelyre társadalmunk épül. Bár látszólag a fizikai erő gyakorlati jelentősége csökkenni látszik a modern társadalmakban, a fizikai erő kultusza változatlanul tovább él. De nyilvánvalóan ennél többről is szó van. Lássuk hát, miért szeretik a futballt annyira a férfiak: „Ami a gömbformát illeti, én még tovább mennék – mondja Hadas Miklós egy vele készült interjúban a futball lélektanáról. – Ha elfogadjuk, hogy ezt férfiak játsszák olyan gömbölyű formákkal, amelyek a női testhez kapcsolódnak. Róadásul nincs benne olyan érintés, mint a kézilabdában, hogy megfogjuk a gömböt, megfogjuk azokat a lágy formákat, amelyek a férfiakban

szexuális képzeteket kelthetnek, hanem rúgjuk, akkor különös kettősségről beszélhetünk, amelyben az agresszió és az elfojtott vágykiélés igen pikáns formában létezik együtt.”

Ezek után nem is csodálkozhatunk azon, miért menekülnek ki a konyhába a háziasszonyok a közvetítések alatt, hogy addig is saját agresszív hajlamikat és elfojtott vágyaikat egy kis mosogatással levezessék.

A sport rávetítése a politikára a politika maskulin jellegét hangsúlyozza, nemcsak azért, mert a nők sokáig ugyanúgy ki voltak zárva a sport területről, mint a politikából, de azért is,

Karikatúra: Kontesveller Enikő

– Kár, hogy a fiúk a parlamentben vannak...

mert olyan dolgokról szól: tisztességes küzdelem, teljesítmény, győzelem, amelyet tudatunk a férfiak életének részének tekint. De míg a férfiaknak e terek mindig is nyitottak voltak, s a játékszabályokat könnyen elsajátíthatták, a nőknek nem adatott meg a lehetőség, hogy megtanulják, milyen eszközökkel kell rendelkezniük, mely meglévőket kell mozgósítaniuk ahhoz, hogy tudjanak érvényesülni a politikában. Nemcsak nem tanulhatták meg, hogyan válthatják át a különböző nem családi jellegű kapcsolati rendszereket (mint a közös iskolai, egyetemi évek, munkatársi kapcsolatok, barátság, közös szabadidős

és sporttevékenységek) politikai tőkévé, de nem, vagy alig rendelkeznek ezekkel, hiszen a munkájukon túl a családi és háztartási kötelezettségek őket terhelik. Hiába hárul a családon belüli kapcsolattartó szerep a nőkre, azok a szoros családi, rokoni kapcsolatok, amelyek gondozása a nők feladata, nem hasznosíthatók sem a munkahelyi, sem a politikai karrierben, sőt inkább hátrányt jelentenek. (Más esetet képeznek azok a női politikai életutak, amelyekben a politikai karrier erősen kötődik a családjuk, apjuk vagy férjük politikai pályájához.) Nem is szólva a szabadidőről, amellyel a nők hagyományosan csak negyedannyival rendelkeznek, mint a férfiak. A sport tehát nemcsak a fair play és a kondi szimbóluma, de a szabadidő is, valamely olyan attribútuma a férfiúi létnek, amely nélkül a politizálás, a politikai jártasság megszerzése elképzelhetetlen. Nem véletlen, hogy az Európa Tanács által elfogadott *paritásos demokrácia* koncepciója nemcsak azt irányozza elő, hogy a politikai döntéshozatal felelősségét a férfiaknak a nőkkel azonos arányban kell megosztaniuk, hanem azt is, hogy a

nőknek viszont a családi és háztartási kötelezettségek feléről kell lemondaniuk a férfiak javára. Mint ahogy nem véletlen az sem, hogy erről az utóbbiról még a női jogok „legradikálisabb” hirdetői is elfelejtkeznek. Így aztán elvben egyet lehet érteni azzal, hogy „sajnos kevés a nő a parlamentben” és hogy „növelni kell a nők arányát a politikai döntéshozatalban”, mert mindig hozzá lehet tenni „de, sajnos, a nők ezt nem akarják”, és ameddig nem akarják, a politika a férfiak sportja marad.

Tóth Andrea

A PÁPA AJÁNDÉKA

A nők helyzete Lengyelországban is csak annyira ellentmondásos, mint más kelet-európai országokban. Van törvény a családon belüli erőszakról, de a végrehajtás ugyanolyan döcögős, mint nálunk. Büntethető a szexuális zaklatás, de a zaklató általában megússza. Profin működő nőszervezetek képzéseket tartanak rendőröknek a nőket érő erőszakról, de az általános rendőri gyakorlat az „amíg vér nem folyik, nem megyünk ki”. A lengyel nők életét azonban talán legjobban megkeserítő döntés eredete minden valószínűség szerint 1978-ra tehető, amikor egy Karol Wojtyła nevű honfitársukat pápává választották. Urszula Nowakowska jogással, a varsói Női jogi Központ vezetőjével beszélgettünk.

Hogyan változott a lengyel nők helyzete a családban és a társadalomban 1989 óta?

Sokkal rosszabb lett, mint azt megelőzően. El kellett fogadnunk, hogy előbb az ország gazdasága, csak utána jöhet minden más. Nem voltak, és ma sincsenek viták a nők családon vagy társadalmon belüli helyzetéről. A hagyományos, patriarchális Család létjogosultságát nyilvánosan senki nem meri megkérdőjelezni. Más kelet-európai országoktól eltérően ugyanis nálunk az egyháznak döntő szava van. A lengyel patriarchátus valahogy kifinomultabb, mint másutt. Az itteni férfiak első látszatra nem olyan macsók, mindössze úriemberek, mondjuk, kezet csókolnak.

Melyek a nők jogai, és hogyan működnek ezek a gyakorlatban?

Az 1990-es Alkotmány módosításának vitájában Nőközpontunk aktívan részt vett. A jogi rendszer megfelelő ismerete, a törvények végrehajtásának civil kontrollja jelentősen hozzájárulhat a nők státuszának javulásához. Az alkotmányos vita során több jelentős változtatást sikerült elérnünk, így például rögzítődött a férfi és a nő családon belüli egyenlő jogi helyzete.

Miben áll a Nőközpont tevékenysége?

Sok olyan nőnek nyújtunk jogi segítséget, aki nem engedheti meg magának, hogy ügyvédet fogadjon, vagy olyanoknak, akinek az esete precedens-

értékű lehet. A leggyakoribb esetek a családon belüli erőszak, megerőszakolás, illetve munkaerőpiaci diszkrimináció. Februárban indítottunk el egy segítőcsoportot erőszakot átélt nők részére. A csoport tagjai pszichológus segítségével próbálják feldolgozni a történeteket, és felkészülnek arra, hogy a bíróság elé vigyék az ügyet. A legtöbb nő ideges és zaklatott lesz, ha a bíróság kényelmellen és nőbarátnak éppen nem mondható intézményéhez kell fordulnia, ezért szükséges a támogatás.

Hogyan sikerül eladnotok magukat a külvilágnak? Milyen a kapcsolatuk a rendőrséggel?

Rendszeres kapcsolatot tartunk a médiával, a legkisebb ügyben is hallatjuk a hangunkat. Másfél éve kezdtünk el szorosabban együttműködni a rendőrséggel, felvettük a kapcsolatot az országos rendőri szervvel, és több tréninget szerveztünk rendőrök részére a családon belüli erőszakról. Már az első alkalommal ötven rendőr vett részt a többnapos rendezvényen, és azóta Lengyelország minden részébe hívnak bennünket. A közös munka nagyban hozzájárult ahhoz, hogy legalább a rendőrök egy csoportja másként kezdjen gondolkodni az ilyen esetekről. Érdekes módon sokkal nehezebb dolgunk volt a bírók és más, az igazságszolgáltatásban dolgozó szakemberekkel. Egy varsói bírónő javasolta, hogy dolgozzunk együtt, de a bírók sokkal vonakodóbbak és bizalmatlanabbak voltak, mint a rendőrök.

Hogyan alakult a terhesség-megszakítás szabályozása az elmúlt években?

1993-ig meglehetősen liberális törvényünk volt, '93-ban azonban elvetették a szociális okra történő hivatkozást, mint az abortusz egyik lehetséges indokát. '96-ban aztán újra liberalizálták az abortuszt, a végrehajtás azonban lehetetlen volt, mert a törvény hiába írta elő a tanácsadó központok felállítását, ezek egy év alatt sem jöttek létre, a terhességet megszakítani kívánó nők helyzetén tehát ez nem segített.

Tavaly a pápa Lengyelországba látogatott, és a kiruccanás komoly következményekkel járt a lengyel nőknek.

Bár a lengyel törvénykezés általában féléveket bíbelődik egy-egy törvényjavaslattal, az abortusz szigorítása a pápa látogatását megelőző napokban villámgyorsan ment végbe. A pápa lelkesen gratulált a lengyel törvényhozásnak és a kormánzatnak. Tavaly májusban az Alkotmánybíróság ugyanis újratárgyalta az abortusztörvényt, és megállapította, hogy a nők szociális helyzetére történő hivatkozás alkotmányellenes. Ítéletüket elsősorban az Alkotmány első cikkelyére alapozták, mely szerint „Lengyelország demokratikus ország, melyet a törvény kormányoz”. Ebből pedig számukra az következett, hogy ugyanolyan garanciákat kell biztosítani a megszületettnek és a meg nem születettnek. Az Alkotmánybíróság elnöke egy interjúban azt nyilatkozta, hogy ha a vessző más helyen lenne a mondatban, más ítélet is született volna. Jelenleg az abortusz akkor legális, ha az anya élete veszélyben van, ha rendellenes a fétusz fejlődése, illetve nemi erőszak esetében, illegális viszont az anya szociális helyzetére vagy pszichés állapotára való hivatkozás.

Hogyan bizonyítható, hogy valaki nemi erőszak áldozata volt?

Vallomást kell tennie a bíróságon, amely „nagy valószínűséggel” alátámasztja, hogy az erőszak megtörtént. Az abortusz végrehajtásához az ügyész

nyilatkozata szükséges. Ha nincs nyilatkozat, nincs abortusz sem. Sok orvos azonban még ilyen esetben is megtartja a nőktől a beavatkozást. Egy éve egy nő keresett fel minket, aki orvosi nyilatkozattal igazolta, hogy terhessége az életét veszélyezteti, két kórház azonban elutasította a nőt.

Az irekhez hasonlóan gondolom nálatok is virágzásnak indult a turizmus egy új fajtája.

Persze, a gazdagabbak Németországba vagy Hollandiába mennek terhességmegszakítás céljából, a szegényebbek Litvániába vagy Ukrajnába. Ez utóbbi nem túl biztonságos, sok nőnek voltak komplikációi a beavatkozást követően. Az újságokban egy időben rendszeresen jelentek meg olyan irodák hirdetései, amelyek ilyen jellegű külföldi utakat szerveznek. Hiába volt a hirdetés szövege csak nagyon áttételes, a rendőrség több iroda ellen is eljárást indított, és néhány szervezőt börtönbüntetésre ítélt. Nemrégiben egy orvost közöskített ki a katolikus egyház, mert az nem tagadta meg a segítségnyújtást a hozzá forduló nőktől.

Mit csinálnak a lengyel nőszervezetek?

Lengyelországban a legerősebb hatalom a katolikus egyház, és hiába van több nőszervezet, amely speciálisan az abortuszkérdéssel foglalkozik, az évek folyamán ezek egyrészt belefáradtak az egyházzal való vitába, másrészt félnek a vele való konfrontációtól. Tavaly az egyház a Szolidaritással együtt hatalmas tüntelést szervezett az abortusz szigorítása mellett, az ország különböző részeiből buszokkal hozták az embereket Varsóba. Több ilyen akció is volt.

Kiálltak-e fontos közéleti szereplők az abortusz liberalizálása mellett?

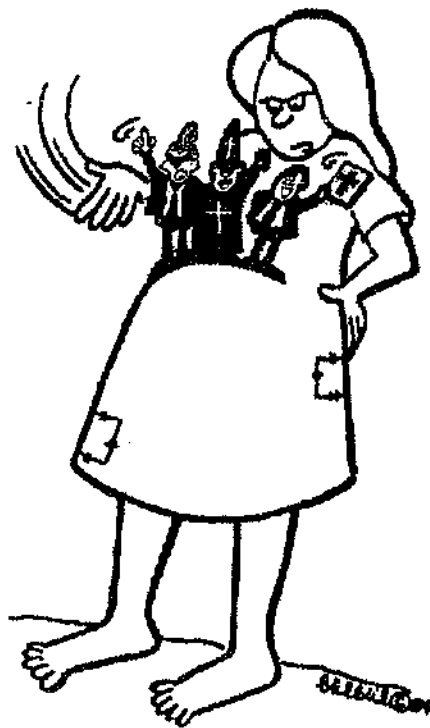
Nem igazán. Az emberek nemcsak belefáradtak ebbe a vitába, de mára már egyáltalán nem bíznak abban, hogy változhat a helyzet. Talán mi, nőszervezetek sem tettünk eleget az ügyben, de Lengyelországban nem szerencsés szembeállni a katolikus egyházzal. Sem a hatalmunk, sem a pénzünk nem akkora, hogy buszszámra szállítsuk a tüntetőket a parlament elé.

Mi a helyzet a fogamzásgátló szerekkel?

Az abortusz szigorítását követően vonták meg az állami támogatást ezektől a szerektől, ami azért volt nagyon vicces, mert a családügyi miniszterünk, aki erősen ellenezte a fogamzásgátlók támogatását, kiállt a Viagra állami finanszírozása mellett.

Büntethető-e az intim kapcsolaton/házasságon belüli nemi erőszak, illetve bántalmazás?

A családon belüli nemi erőszak és bántalmazás büntethető, és a rendőrségnek kötelessége eljárni az ilyen esetekben. Ehhez nem szükséges a bántalmazott, elég, ha a szomszéd vagy valamely nem állami szervezet fordul a

rendőrséghez vagy bírósághoz. A törvény betűje azonban nálunk sem azonos annak végrehajtásával. A valóságban sem a rendőrség, sem az igazságszolgáltatás nem veszi komolyan az ilyen eseteket, és csak az érintett kezdeményezésére lépnek valamit, ha egyáltalán. A látélet felvétele tíz dollárba kerül, és sok nőnek már önmagában ez is visszatartó erő lehet. Amennyiben a nő csak egyetlen látéletet tud felmutatni és nincs tanúja, úgy a rendőrség visszautasíthatja a segítséget arra hivatkozva, hogy a nő maga is indíthat pert a bántalmazó ellen. Ha mégis vizsgálat kezdődik az ügyben, a nő semmilyen jogi segítséget nem kap. Nálunk is ismer-

relenek a nyugati országokban alkalmazott távoltartó rendelkezések, ezért a nők gyakran visszavonják a feljelentést. Bár a törvény szerint a családon belüli erőszak elkövetője akár öt év börtönbüntetésre is ítéltető, a gyakorlatban az esetek kilencven százalékában csak felfüggesztett kapnak az elítéltek.

Megjelent-e a nyilvános vitákban a szexuális zaklatás kérdése?

Egy 1996-os vizsgálat szerint a lengyel nők mindössze 4-6 százaléka állította, hogy zaklatták már szexuálisan. Ez az arány persze sokkal inkább azt mutatja, mennyire tabu még ez a téma. Két éve a Nőjogi Központhoz fordult egy nő, aki támogatásunkkal vállalta, hogy nyilvánosan végigviszi az ügyet. Főnöke egy külföldi cég vezetője volt, de még így sem sikerült mindent elérnünk. A nőt anyagilag azzal a feltétellel kárpótolta a cég, hogy nevüket nem hozzuk nyilvánosságra. Az elmúlt két évben számos ilyen esetünk volt.

A lengyel nők átlagosan 22 éves korban mennek férjhez, a férfiak 35 évesen házasodnak. Az első gyermek születése a nő 23 éves korára tehető. 1990 óta jelentősen csökkent a születő gyermekek száma. A munkanélküliség 6-8 százalékkal jobban érinti a nőket, mint a férfiakat. Annak ellenére, hogy a lengyel nők többsége dolgozik, az elmúlt években radikálisan csökkent a bölcsődét vagy óvodát igénybe vevők aránya. Míg 1990-ben a lengyel nők 20 százalékának az első volt a család és csak ezt követte a munka, 1994-ben ez az arány már csak 12 százalék volt. A családjogi törvény szerint a férfiak 21 évesen köthetnek házasságot, nőknek ugyanehhez a 18. év betöltése szükséges. A törvény a fiatal férfikkal szemben diszkriminatív, ezenkívül pedig gyöngíti a nők piaci helyzetét. A nő terhessége esetén az életkor lesz állítható. Váloper esetén a bíróság beavatkozhat a házastársak privát döntésébe, és megakadályozhatja a válást. Leggyakrabban a kisgyermek érdekeire hivatkoznak, megerősítve ezzel azt a vélekedést, hogy a gyermeknek a két fős heteroszexuális szülőkonstelláció a kedvező, függetlenül a felnőttek egymáshoz való viszonyának megromlásától.

Varró Szilvia

Dr. Morvai Krisztina az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara Büntetőjogi Tanszékének adjunktusa, aki bírói szakvizsgával és a Londoni Egyetem jogi karán szerzett tudományos fokozattal rendelkezik. A feleségbántalmazásról szóló könyve megírása előtt több éven át kutatta a jelenséget, miközben sokkoló esetekkel és megdöbbentő adatokkal találkozott.

A Magyarországon egyedülálló kutatás eredményeképpen megszületett könyv tévhitek sorát cáfolja szakmai érvekkel. A szerző a lapunknak adott interjúban is felhívja a figyelmet arra, hogy bár a közgondolkodásban súlyos félreértések és elhallgatások övezik a kérdést, a feleségbántalmazás megismerhető, azonosítható folyamat.

Nőszemély: Elterjedt tévhit, hogy a nő valamiképpen rászolgál a bántalmazásra.

Morvai Krisztina: A férfitársadalom megpróbálja úgy beállítani, hogy azt a nőt verik, aki nem főz, és nem neveli a gyereket rendesen, elhanyagolja a háztartást, mert bezzeg, ha tisztességesen ellátná a házimunkát és a gyereknevelést, akkor nem vernék. Nos, az én tapasztalatom az, hogy nem az a nő esik áldozatává a feleségbántalmazásnak, aki független személyiség, önállóan gondolkodik, sarkára áll, magának egzisztenciát teremt és ezért esetleg nem felel meg annak az elvárásnak, hogy tökéletes háziasszony, tökéletes anya legyen, hanem pont fordítva. Minél hagyományosabb elképzelése van egy nőnek a női szerepről, annál nagyobb a veszélye, hogy bántalmazás áldozatává váljon.

N.: Az is gyakori vélekedés, hogy csak a társadalom peremén élők körében fordul elő családon belüli erőszak. Holott a némely „újgazdag” férfi körökben divatos „lémentem egy cigarettáért és három nap múlva mentem haza” típusú viccelődések mögött korunk sikeremberének a családban is érvényesülő korlátlan hatalmát sejtethetjük, amelyhez a megfelelően simulékony feleség kénytelen asszisztálni.

M.K.: Nagyon remélem, hogy vannak olyan férfiak, akik nem erre vágnak, akik különbséget tudnak tenni a házvezetőnő és a feleség-társ fogalma között. Bár sokszor hallok olyan leírást végzős egyetemista fiúktól, kezdő kollégáktól vagy vállalko-

TERROR A CSALÁDBAN

Szemelvények a könyvből

Magyarországon minden második, halálal végződő erőszakos bűncselekmény „családi ügy”. A brutálisan agyonvert, agyonszúrt, megfojtott, felgyújtott vagy más módon megölt áldozatok fele nem csupán ismerte, hanem egykor szerette is gyilkosát, hiszen szülője, gyermeke, testvére, házastársa, élettársa volt.

A közhittel ellentétben ezek a cselekmények többségükben nem a családi együttélés okozta feszültség vagy hirtelen felindulás kiszámíthatatlan, előre látha-

tatlan következményei. Nem derült égből villámcsapásként jelentkező tragédiák. Ellenkezőleg: általában nagyon is kiszámíthatóak, előre láthatóak. A hozzátartozó életének kioltását többnyire éveken, sőt évtizedeken át tartó rendszeres és brutális bántalmazássorozat és terror előzi meg.

Ennek elszenvedője a hozzátartozói kapcsolatban kiszolgáltatott személy, elkövetője pedig a vele szemben korlátlan uralkodásra törekvő, koránál, neménél, testfelépítésénél fogva hatalmi helyzetben lévő bántalmazó. A házastársak (élettársak) közötti bántalmazások mintegy 95 százalékában a férfi az elkövető és a nő a sértett (áldozat).

A szakirodalom a bántalmazás három különböző fajtáját különíti el: érzelmi bántalmazás (más néven lelki terror), fizikai,

azaz tetteges bántalmazás, illetve szexuális bántalmazás.

Szaknyelven a bántalmazásokat abuzusoknak is nevezik; a fentiek szerint tehát megkülönböztethető az érzelmi (pszichológiai vagy emocionális) abuzus, a fizikai, valamint a szexuális abuzus.

A kutatások, illetve a tapasztalatok szerint a házasságon belüli bántalmazásoknál az abuzusok egyes fajtái szinte soha nem jelentkeznek különállóan, egymagukban, hanem általában együtt, egymást váltva. Az „asszonyverés” többnyire párosul a folyamatos lelki kínzással, és gyakran kiegészül a nemi erőszakkal is. Ezek általában nem egymástól elszigetelt események, hanem egy folyamat részei, amelynek kezdete legtöbbször szinte észrevehetetlen. Ahogy a lelki terrorról szóló fejezetben részletesen elemezni fogom, a leggyakoribb

„ÉN AZÉRT OPTIMISTA VAGYOK”

Beszélgetés Morvai Krisztinával a feleségbántalmazásról

zóktól, amelyben elmondják mindazokat a tulajdonságokat, amelyek egy ideális házvezetőnőre ráillettek a századfordulón, azzal, hogy ők ilyen feleséget szeretnének. Ilyenkor én azt kérdezem, nem kellene-e az Express újságban hirdetniük, de nem a társkereső rovatban, hanem a családsegítés, gondozás, házvezetésnél, merthogy akkor kapnak – tökéleteset. És még esetleg kevesebbe is kerül: a havi fizetésbe. Ha a nő gyakorlatilag házvezetői szerepben van, ugyanakkor fizetést nem kap, hanem esetleg ékszert, vagy azt, hogy a férje „elviszi” vacsorázni, de függőségben van, akkor rosszabb a helyzete, mint egy házvezetőnőnek. A könyvbeli történetekben mindig visszatérő elem, hogy a férj hazamegy, elkezd beszélni a problémáiról, a munkájáról, s ha a felesége meg mer szólalni, akkor lekever neki egy pofont, mondván: miből gondoltad, hogy én téged is hallgatni akarok? Nekem gondjaim vannak, egész nap emberekkel vagyok, neked az a dolgod, hogy ide tedd a levest és utána engem csendben meghallgassál. Ezért kapod a bundát, a nevet, az egzisztenciát, az ékszert, a szép lakást. Na de hát ez a férfinak is nagyon rossz, mert kimarad az életéből az, hogy mit jelent, ha van egy társa. Hiszek abban, és reménykedem, hogy ez változik. Azokról a fiatal férfihalhatókról, akik a jogi karon a nemek közötti diszkriminációval kapcsolatos óráimra, vagy a családon belüli erőszakról szóló speciális kollégiumomra járnak, nem tudom elképzelni, hogy „házvezetőnőt” választanának feleségül.

Biztos sikeresek lesznek, sokat fognak keresni, de lesz bennük belső igény arra, hogy emberszámba vegyék a nőt, s hogy társnak tekintsék. Én azért optimista vagyok.

N.: Milyen szerepe lehet a pornográfia elburjánzásának a nemi erőszak terjedésében?

M.K.: Meglepő lehet, amit mondok, de szerintem alapvetően nem a pornográfia létezésével van a baj. Nem tartozom azok közé a feministák közé, akik úgy gondolják, hogy a pornográfiát úgy ahogy van, tűzzel-vassal be kellene tiltani. Azt gondolom, hogy a baj az, hogy a pornográfiát férfiak csinálják férfiaknak, abszolút férfiszemmel megközelítve a szexualitást. A pornóújságok alárendelt pozícióban ábrázolják a nőt, mint aki élvez az erőszakot, mintha a szexualitásnak természetes része lenne az erőszak. Nem ritka, hogy síró női arc látszik a pornóújságban. Azon kell elgondolkodni, hogy miféle emberi szexualitás az, amely erotizálja az erőszakot, erotizálja a női szenvedést. A férfiak ebből a fajta pornográfiából tanulják meg, hogyan kell férfiasan viselkedni, erotikusnak, szexuális lénynek lenni, és talán még ennél is nagyobb baj, hogy a nők is ennek megfelelően próbálnak viselkedni. Azt gondolják, hogy akkor szexisek, akkor érzékiesek, akkor jó szeretők, ha hagyják magukat megkötni, megpofozni, ha hagyják, hogy a férfi erőszakosan a szájukba tuszkolja a hímvesszőjét, amikor éppen úgy van kedve. Catharine A. Macinnon mutatta ki számomra nagyon meggyőzően, hogy a szexualitásnak a pornográfián és a hatalmi viszonyok közvetítésén keresztül annyira része az erőszak, hogy a természetes és „erőszakmentes”, látszólag konszenzuális szexualitás is tartalmaz erőszakos elemeket. Nagyon szomorú, hogy sok nő abszolút nem is tudja, nem is érzi már, hogy mi az ő szabadsága és mi az ő saját, önálló, olyanfajta szexualitása, amit tényleg ő gondol jónak saját magának, és amit nem rákényszerítenek.

N.: A tévhitiek sorában előkelő helyet foglal el,

(Folytatás a következő oldalon)

első lépés az elszigetelés, az elmagányosítás. Ehhez kapcsolódik és ezt erősíti a partner önbizalmának fokozatos gyengítése, aláásása, amely az egyre gyakoribbá váló gúnyolódástól, bíráló megjegyzések sűrűsödésétől és egyre durvábbá válásától a semmirekellőség érzetése felé tart. A kritika tárgyát képező tulajdonságok, szokások szolgálnak „alapjául” az eleinte türelmetlen, ideges, majd fokozatosan durvuló megnyilvánulásoknak.

Az ajtócsapkodásokat egyes berendezési tárgyak, később akár a fél lakás összetörése is követheti – ahogyan a leszidást leköpi..., a kiabálásokból pedig hetek vagy hónapok alatt artikulálatlan üvöltés és félelemkeltés lehet.

Az elcsattanó pofont előbb vagy utóbb kitartó, sérülést is okozó ütlegelés válthatja fel. A bántalmazási folyamatra jellemző tehát az egyre durvábbá válás, az eszkalálódás.

A bántalmazó úgy viselkedik, mint aki a „kibírhatatlan” partner miatt egyre kevésbé tud uralkodni magán. Az önuralom elvesztésében nehéz meglátni, észrevenni az uralom kezdetét. A bántalmazási folyamat ugyanis lényegében nem más, mint az egyik ember uralkodása, hatalomgyakorlása a másik ember felett. A házastársi (élettársi, intim kapcsolaton belüli) bántalmazás jelenségére jellemző a partner akaratának megtörése, önálló gondolatokkal, érzésekkel, vágyakkal rendelkező felnőtt emberi lény voltának folyamatos háttérbe szorítása, végső soron tagadása. Ahhoz, hogy a bántalmazó az uralmát gyakorolhassa, rendszeresen bizonyítania kell, hogy a hatalma alatt tartott személy rossz, elviselhetetlen, ezért nevelésre, fegyelmezésre szorul. Meggyőződése, hogy ez utóbbiakra neki joga van, s partnere „neve-

lése” érdekében az eszközökben sem kell válogatnia.

A bántalmazási folyamat ciklikussága

Nehezíti a bántalmazás folyamatjellegének felismerését az a gyakori jelenség, hogy a lelki terrort, a durvaságot, a tettelegességet időszakonként elviselhető, sőt kellemes vagy egyenesen szép napok, hetek váltják fel. Ilyenkor az áldozat úgy érzi, hogy még van remény, és mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy ez a jó helyzet állandósuljon. Egyes esetekben derült égből villámcsapásként érik az újra közeledő kitérés jelei, máskor ezek szinte észrevétlenek.

A családon belüli erőszakra szóló kutatásokban és a szakirodalomban jelentős

(Folytatás a következő oldalon)

hogya a nők lelkük mélyén vágnak az erőszakra, álmódoznak róla.

M.K.: Ha léteznek ilyen erőszakos fantáziák, akkor is azt mondom, más dolog, hogy valakit megerőszakolnak, és más, ha esetleg fantáziál arról, hogy megerőszakolják. Attól, hogy szeretünk krimi nézni, még nem szeretnénk, ha mi lennénk az áldozatok, akiknek a hátába mártogatják a kést. Más dolog otthon egy pohár whiskyvel a karosszékéből nézni a krimi és drukkolni azon, hogy most jön, nem jön, szúr, nem szúr, mint ott állni háttal a gyilkosnak.

Lehet, hogy valaki eljátszadzik a gondolattal, hogy jön három hatalmas, széles vállú férfi lóháton, és az erdő közepén magáévá teszi, de ettől még borzasztó tragédia az életben, ha esetleg tényleg megerőszakolják és ettől még senkinek sincs joga ezt tenni.

N.: Létezik a nemi erőszaknak egy különösen megrázó esete: a házasságon belüli erőszakos közönség. Ezt a magyar Büntető Törvénykönyv 1997 óta tekinti bűncselekménynek. Milyen viták közepette született meg a törvény?

M.K.: Az volt benne a szenzációs, hogy elértük azt, hogy a társadalmi beszélgetésnek, a közbeszédnek része lett ez a téma. Még pár évvel ezelőtt is úgy tanítottuk azt, hogy a nemi erőszakot nem lehet elkövetni a feleség sérelmére, mint ami a világon a legtermészetesebb. Amikor fölvetődött ez az egész, hogy házasságon belüli nemi erőszak, mindenki kizártnak tartotta, hogy ezt a témát komolyan lehet venni. Emlékszem, a legelején ültem egy asztalnál jogászprofesszorokkal és bírókkal, akik egymás vállát csapkodva élcelődtek azon, hogy talán nem azt kellene belevenni a törvénybe, hogy nem erőszakolhatja meg a feleségét, hanem hogy köteles időszakonként megerőszakolni. Ez volt az az állati jópofa, állati könnyed téma, ami soha a jognak az asztalára nem kerülhet. Megmarad a kocsmái viccelődés szintjén. És látni azt, ahogy egyre komolyodott a dolog és egyszer csak törvény lett belőle, ez valami gyönyörű és szívet

melengető volt. Ez akkor is optimistává teszi az embert, ha még el fog telni jó pár év addig, amíg ténylegesen lesznek ilyen ügyek, amíg nőknek lesz bátorságuk vagy lehetőségük ilyen ügyben büntetőeljárást indítani vagy kezdeményezni. Hiszek abban, hogy a feminizmus sok más célkitűzése ugyanígy meg fog valósulni, amire ma még azt mondják, hogy mit képzelsz, mi itt komoly dolgokkal foglalkozunk kérem, nem ilyen női izékkel.

N.: Egyelőre azonban inkább az a jellemző, hogy maguk a nők sem szolidárisak egymással.

M.K.: Sajnos, ezt nem nagyon tudom cáfolni. Felnövekedésünk során interiorizálódik, belsővé válik a saját nemünk iránti gyűlölet és a sok, nővel kapcsolatos előítélet. Másrészt annál sikeresebb egy nő, minél inkább partner a férfiak nőellenességében. Azt gondolhatnánk például, hogy bántalmazási ügyben sokkal jobb női bíróhoz kerülni, aki inkább együttérez a nőtársával. Ehhez képest gyakran fordított a helyzet. Mire egy nő eljut odáig, hogy bíró lesz, annyiszor kell megfelelnie a férfi elvárásoknak, és annyiszor kell távolságot tartania a nőktől, elítélni, nem szolidárisnak lenni a nőekkel, hogy mármár azt mondják, „akár férfi is lehetne”, ami a legnagyobb megtiszteltetés. Igaz, hogy nő, de annyira velünk van, hogy be is fogadjuk magunk közé.

N.: A hétköznapiakban ugyanakkor nagyon sok segítséget, szívességet, vigaszt nyújtanak egymásnak a nők, anélkül, hogy a viszonyokat megkérdőjeleznék.

M.K.: Nagyon veszélyes abba belegendolni és nagyon elbizonytalanítja az embert, hogy tényleg alapvető társadalmi igazságtalanságokról és nem csupán egyéni szerencsétlenségekről van szó. Könnyebb azonosulni egy síró barátnővel, aki úgy gondolja, hogy „rosszul választott párt”, mint alapjaiban megkérdőjelezni a fennálló viszonyokat. Arra emlékeztem ez, mint amikor a barátnőm, akivel néha elkezdtem ilyen feministas dolgokat beszélgetni, befogja a fülét, mint a gyerek, hogy ne mondd nekem, mert

volt annak felismerése, hogy ezek a „nászút periódusok” az esetek mintegy háromnegyedében szerves részét képezik a bántalmazási folyamatnak.

A folyamatra tehát, az esetek többségében, a ciklikusság jellemző. A ciklusok során három, viszonylag jól elhatárolható időszak ismerhető fel: a feszültség növekedése, az úgynevezett akut bántalmazási epizód (nagyjelenet) és az enyhülés, kibékülés ideje, a nászút időszak.

A feszültség növekedésének szakaszában a bántalmazó ingerlékenynek, türelmetlennek, irritáltnak tűnik. Egyre több és egyre jelentéktelenebb dolog hozza ki a sodrából. Izzik a levegő körülötte. A partner igyekszik kerülni a súrlódási pontokat, minden olyan helyzetet, amely kirobbanthatja a botrányt. Mindeközben fokozódik a

feszültség, amely egyre több – ekkor még viszonylagosan kisebb súlyú – incidensben csúcsosodik ki. Ilyenek lehetnek a szóbeli sértegetések, kiabálások, az idővel való elszámoltatás szigorodása, esetleg a felpofozás.

(...) A második szakasz a vihar kitörése, az úgynevezett akut bántalmazási epizód (nagyjelenet), amelynek kiteljesedése a súlyos tettegesség, a gyakran kitartó, brutális, sérülést is okozó fizikai bántalmazás, a lakás összetörése, esetleg nemi erőszak. A bántalmazási folyamatnak ebben a szakaszában fordul elő a legtöbb ölési cselekmény is. (Már itt megjegyzem, hogy a végzetes tragédia, az élete kioltása vagy annak megkísérlése szempontjából a nő számára a második legveszélyesebb időszak az, amikor elhatározza a kapcsolat felszámolását és ezt közli a

partnerével, esetleg elköltözik vagy a bántalmazó számára egyértelművé válik, hogy a már elköltözött nő nem hajlandó a kapcsolat visszaállítására. Női elkövetők esetében viszont nem ritka, hogy az ölési cselekményre az akut bántalmazást megelőző időszakban, a feszültség növekedésének periódusában kerül sor, mégpedig a bizonyosan bekövetkező súlyos bántalmazástól való félelem miatt, hiszen, ahogy látni fogjuk, a házastársuk életét kioltó, azaz a büntetőügyekben elkövetőként szereplő nők túlnyomó többsége is rendszeresen bántalmazott asszony.)

A harmadik szakasz a nászút periódus, a „mézeshetek időszaka”. A durva, szinte őrjöngő nagyjelenet(ek) utáni napon vagy napokban a bántalmazó bocsánatot kér, könyörög az asszonynak (és esetleg a

akkor majd én is föllázadok, elválok a férjemtől, és mi lesz velem meg a két gyerekkel. Ilyesméről van szó, hogy nem akarom hallani, nem akarom tudomásul venni, hogy valami lehet, amiért nők és gyerekek menekülnek férfiak elöl és nem fordítva. Mert akkor hátha a gyökerektől kell újragondolnom a világgal kapcsolatos felfogásomat – és ez elég félelmetes. Látom nagyon sok nő, aki ezen a pályán mozog és aki közvetlenül találkozik az erőszakkal, hogy úgy csinálnak, mintha véletlen lenne, hogy nőket bántalmaznak ilyen mértékben és ilyen nagyságrendben. En vagyok a jó szociális munkás, én itt vagyok, kiteszem a lelkem, együttérek azokkal, akiknek ide kell menekülnie. Hát ezek történetesen nők, meg gyerekek, mert valahogy így alakult a világ, ha férfiak lennének, én ugyanúgy feláldoznám magam és ugyanúgy hivatásomnak érezném. Tulajdonképpen véletlen, hogy nők és nem férfiak kerülnek ide a gyerkeikkel kiverve, meggyalázza, megalázza, hullafáradtan stb. Tehát valóban úgy van, ahogy mondod, hogy a strukturális okokat nem akarják észrevenni. Mint hogyha kénytelenek lennének távol-ságot tartani strukturális probléma és saját maguk között.

N.: Milyen volt a könyv fogadtatása?

M.K.: Szerencsére úgy alakult az életem, hogy olyan szakmám és pozícióm van, ami egy sznob és hatalomcentrikus világban – paradox módon éppen a hatalmi helyzetekről írok – legitimé teszi, amit mondok. Egyetemi adjunktus vagyok az ország vezető egyetemén, könyvemet egy jónevű kiadó adta ki. Igyekeztem olyan tudományos módszereket alkalmazni, amik a világban elfogadottak. Kemény, objektív számokkal rázkódtatok meg olyan hitet, amelyek illúziókon alapultak. Ez a kvantitatív elemzés azt hiszem, hogy támadhatatlan: kimutatom, hogy egy nő számára a saját otthona a legveszélyesebb hely, a legvalószínűbb bűnelkövető a saját házastársa. Ettől kezdve a közbeszélgetés részének kell elfogadni ezt a témát.

A NaNE egyesület volt az első lépés, és ez a könyv egy újabb abba az irányba, hogy elkezdődjenek a viták, beszél-

getések, hogy a médiában ez téma legyen. Ez a legfontosabb és van persze nagyon sok sikerélmény, de megaláztatás és kellemetlenség is.

N.: Megaláztatás?!

M.K.: Igen. Szakmai berkekben elhangzott olyan is, hogy kár ezzel foglalkozni, ez nem komoly, nem tudományos, sokkal többre vagyok alkalmas, nem igazán tartják értékesnek. Volt olyan büntetőjogász kolléga, aki azt mondta, hogy „jó hogy megírtad ezt a könyvet Krisztina, most legalább tudom, hogy verhelem meg szakszerűen a feleségemet”.

Mégis, az a fontos, hogy a nőknek kapaszkodót ad, amikor rájönnek, hogy az őket sújtó probléma nem csupán az ő egyéni tragédiájuk, hanem egy jelenség, ami sokakat érint.

N.: Az érintettekhez eljut-e vajon a könyv?

M.K.: A dolog természetéből fakad, hogy sajnos nagyon sok bántalmazott nő nem tud hozzájutni a könyvhöz. Nem tudja megvenni, nem tudja hol elolvasni, mert az utolsó fillérjét és az idejét is kontrollálja a férje. Ugyanakkor pontosan az volt az egyik fő célom, hogy segítsek oldani azt az iszonyatos magányt, amelyben azok élnek, akiknek folyton félniük kell, akik folyton azt hallják, hogy ők milye semmirekellők, milyen értéktelenek. Különböben nagyon örülnék, ha ennek az interjúnak a kapcsán a Nőszemély olvasói valamilyen formában visszajeleznének arról, hogy mit gondolnak a könyvben felvetett kérdésekről.

Elekes Irén Borbála

gyerekeknek, illetve a nagyjelenet végigszenvedőinek), hogy felejtsek el, ami történt. Napokig, hetekig kifejezetten kedves, figyelmes, úgy viselkedik, mint az udvarlás idején. Az áldozat ettől a viselkedéstől teljesen elbizonytalanodik. Nem tudja, mitévő legyen, mit gondoljon.

(...) Ilyenkor gondolják azt az asszonyok – különösen a házasság első éveiben –, hogy csak még csendesebbnek kell lenniük, csak még jobban oda kell figyelniük a leves hőfokára, csak még jobban kell spórolniuk a kosztpénzzel, csak ott kell hagyniuk a munkahelyüket... és nem lesz több verés.

(...) Általános tanácsként elmondható, hogy két bántalmazási ciklus lezajlása után nem szabad abban reménykedni, hogy a nő „megfelelő” ma-

gatartásával a további brutalitás megelőzhető, sem pedig abban, hogy a férfi „majd megváltozik”. Nem fog megváltozni!

Ellenkezőleg: a bántalmazási folyamatra az a jellemző, hogy egyre durvábbá, egyre brutálisabbá válik, a félelem és a rettegés érzése egyre inkább állandósul, a nászút periódusok egyre rövidebbek lesznek, illetve el is tűnnek.

Igen lényegesnek tartom, hogy a bántalmazás természetrajzával, azaz folyamatjellegével, a lelki terror, a tettleges bántalmazás és a szexuális erőszak összefonódásával, illetve váltakozásával, a jelenség célzatos és tipikusan ciklikus természetével mind az átlagember, mind a családon belüli erőszakkal foglalkozó szakember tisztában legyen.

MORVAI KRISZTINA

**TERROR
A CSALÁDBAN**

A FELESÉGBÁNTALMAZÁS ÉS A JOG

A svéd társadalmon belül viszonylag magas a férfiak és nők közötti egyenlőség: a kormányon belül 50, a parlamentben 40, a megyei önkormányzatoknál 48 és a városi önkormányzatoknál 41 százalék a nők aránya. Ezzel szemben a nők ellen elkövetett erőszakos esetek száma nőtt az utóbbi években, így ezt mint fontos szociális kérdést kezelik. A következőkben röviden összefoglalt törvényjavaslatokat 1998 februárjában terjesztették a Svéd Parlament elé.

A NŐ SÉRTETLENSÉGE

Ha egy férfi a vele házastársi vagy élettársi viszonyban élő nő ellen erőszakot követ el (szexuális vagy más jellegű molesztálás, jogtalan bánásmód vagy kényszer alkalmazása, szexuális kizsákmányolás stb.), legyen az büntetendő a nő sértetlensége ellen elkövetett, mintsem az egyes esetekre szabott szabálysértés miatt. Az új törvény azért szükséges, mert az elkövetett jogszabálysértések mind önbi-zalomcsökkentőek, és támadják a nő sértetlenségét.

Alkalmi szexuális szolgáltatások (prostitució) fizetés ellenében való igénybevétele büntetendő, akár hat hónapi szabadságvesztéssel is. Ugyan-így a szolgáltatás igénybevételenek kísérlete is büntetendő, akár az utcán, akár bordélyházban vagy úgynevezett masszázsszalonban stb. A törvény nem a szolgáltatást nyújtó személyt kívánja büntetni, hiszen sok esetben ő a gyengébb fél, akit kizsákmányolnak, ugyanakkor a prostituáltaknak segítséget kívánnak nyújtani, hogy felhagyhas-

sanak eddigi életstílusukkal.

Svédországban már van egy rendelkezés a nők és férfiak munkahelyi egyenlőségéről. A következő meghatározást szeretnék most belefoglalni:

„Szexuális zaklatásnak minősül a nem kívánt szexuális töltetű viselkedés vagy más nem kívánt szexuális jellegű megnyilvánulás, amik az alkalmazott munkahelyi sértetlenségét támadják.”

A törvénymódosítás biztosítani szeretné, hogy minden

intézkedéseket, kötelezhető a kárvallottnak kompenzációt fizetnie. Olyan esetben, amikor a munkaadó maga követi el a szexuális zaklatást, ugyanúgy egy már hatályban lévő törvény szabható ki rá.

KÖZÖS FELADATOK

Különböző svéd szervezeteknek a kormány által megszabott közös feladatokon kell dolgozniuk, így kívánják az adminisztrációs rendszer felelősségérzetét a nők ellen el-

– egy program létrehozatala a kérdést illetően,
– közös összefogás más szervezetekkel és a témában jártas önkéntes szervezetekkel,
– a nők ellen elkövetett erőszak elleni nemzetközi harc fejlődését szemmel tartani,
– a megtett lépésekről folyamatosan tájékoztatni a kormányt.

RENDŐRSÉGI LETÁR

A Nemzeti Rendőrségi Tanácsot megbízzák egy leltár elkészítésével, arra vonatkozóan, hogy milyen erőfeszítéseket tesz a nők ellen elkövetett erőszakkal kapcsolatban, és hogy azt jelentse a kormánynak. A jelentésnek tartalmaznia kell, hogy jó és pontos információval lássák el a sértetteket.

FÉRFI ELKÖVETŐK

Különös figyelmet kell szentelni azoknak a férfiaknak, akik nők ellen követnek el erőszakot. A Svéd Nemzeti Büntetésvégrehajtó Testület, a Nemzeti Egészségügyi és Népjóléti Minisztérium feladata, hogy felmérje a bánásmódot, ahogyan az elítélt férfiakkal bántanak.

Ugyanakkor fontos figyelembe venni a nemzetközi tapasztalatokat, illetve a svéd és nemzetközi nőtudományok nők elleni erőszakról való megállapításait.

Az Európai Unió nemrégiben kezdett foglalkozni a nőkkel való üzérkedés problémájával. Minden tagállamnak van egy kinevezett jegyzőkönyvvezetője, egy az Igazságügyi és Egyenlő Esélyek Minisztérium által közösen aláírt deklaráció alapján. A mun-

SVÉD TÖRVÉNY- JAVASLATOK A NŐK ELLEN ELKÖVETETT ERŐSZAKRÓL

munkaadó megelőzze alkalmazottait szexuális zaklatásnak kitenni. A munkaadónak kötelessége a munkahelyi irányelvekben megfogalmaznia, hogy egy alkalmazott szexuális zaklatása semmilyen esetben nem tolerálható. Arra a munkaadóra, aki ennek a kötelességének nem tesz eleget, bírság szabható ki. Továbbá az a munkaadó, aki tudomást szerez arról, hogy valamelyik alkalmazottját szexuális zaklatás éri egy másik alkalmazott részéről, és nem vizsgálja meg a helyzetet, illetve nem tesz elhárító

követett erőszakkal kapcsolatban erősíteni. Ezek között szerepel minden végrehajtó testület, a Nemzeti Rendőri Tanács, a Nemzeti Büntetés-egyhajtó Testület, a Nemzeti Büntetés-egyhajtó Testület, a Büntetés-egyhajtó Testület Áldozatainak Kártalanítására és Segélyezésére létrehozott szerv, a Nemzeti Egészségügyi és Népjóléti Minisztérium, valamint az önkormányzatok és néhány esetben a Nemzeti Bírósági Ügyintéző Testület. Feladataik a következők:
– erőfeszítések megtétele a nők elleni erőszak visszaszorítására érdekében,

ka figyelemmel kíséri a nőkkel való üzérkedést Svédországban és más országokban, beleértve az EU-n kívüli országokat is. Ugyanakkor prevenciós lehetőségeket kell kitalálnia.

ÖNKÉNTES SZERVEZETEK

A svéd kormány meggyőződése, hogy nagyon fontos lenne a megelőző tevékenység a férfi elkövetőknek. Az utóbbi években több férfi önkéntes szervezet alakult, hogy megelőzze férfiak bűnelkövetését, illetve segítse az elkövetőket. Ezek közt említendő egy férfiak által, férfiaknak létrehozott segélyvonal a Férfi Hálózat Férfiak Által Elkövetett Erőszak Ellen. A kormány célja anyagilag is támogatni e szervezeteket.

Ugyanúgy fontos a fiatalok felvilágosítása a nők ellen elkövetett erőszakkal kapcsolatban. Pályázati lehetőséget fog biztosítani a svéd kormány a fiatalokat célzó projekteknek.

A fentiekhez hasonló lehetőséghez jutnak a bevándorló és sérült nőkkel foglalkozó szervezetek.

A női sértetteket jobb bánásmód és megértés kell hogy fogadja azoknál a szerveknél, amikkel kapcsolatba jönnek. Ennek elérésére a személyzetét kell egy adott hivatalnak felvilágosítani arra vonatkozólag, hogy milyen mozgató erők húzódnak meg egy erőszakos ügy háttérében. A képzésre az állami költségvetésből áldoznak, és annak egész Svédországra kell irányulnia.

SZAKMAI OKTATÁS

A fentiekhez hasonlóan a következő szakterületeken

kell különös figyelmet szentelni a szakképzésen belül: baba, pedagógus (gyermek- és fiatalkorúak), általános és gimnáziumi tanár, jog, egészségügy, pszichológia, pszichoterápia, gondozás, szociális gondozás, fogászat és teológia.

A Felsőoktatási Minisztérium kell kidolgozza és értékelje az oktatóprogramokat.

A helyi működésű menhelyek telefonon tanácsadással látják el a rászorulókat. Ugyanakkor szükség van egy krízisvonalra, amely 24 órán át működik.

1965

A házasságon belüli nemi erőszak tiltott.

1982

Különbségtétel a házasságon belüli nemi erőszak és asszonyverés között. Ugyanakkor bárki, aki tudomást szerez a dologról, jelentheti a rendőrségen, ezzel is bizonyítva, hogy e tény nem csak a közvetlenül érintettekhez tartozik.

1988

A sértett fél ingyen gondozásban részesülhet a rendőrségi kivizsgálás és a tárgyalás alatt. Ezt 1991-ben és 1994-ben tovább bővítik, amit most dolgoznak ki.

1991

Bevezetik a munkahelyi szexuális zaklatásra vonatkozó törvényt. Egy oktatóprogramot dolgoznak ki az igazságszolgáltatásban, a szociális gondozásban és az egészségügyben dolgozók számára, hogy többet tudhassanak a nők ellen elkövetett erőszakról. Ez a projekt kb. 20.000 embert érint.

Minden rendőrségen megtalálhatóak a sértett nőknek adható riasztó berendezések és mobiltelefonok, amelyek igénybevétele ingyenes.

1993

Nő a verésért, molesztálásért és szexuális zaklatásért járó büntetés.

1994

Egy Nemzeti Központot hoznak létre szexuális erőszak áldozatainak és megvert asszonyoknak. A központ 24 órán keresztül fogad és egy továbbképző program is része.

1995

A szexuális zaklatás fogalma bővül.

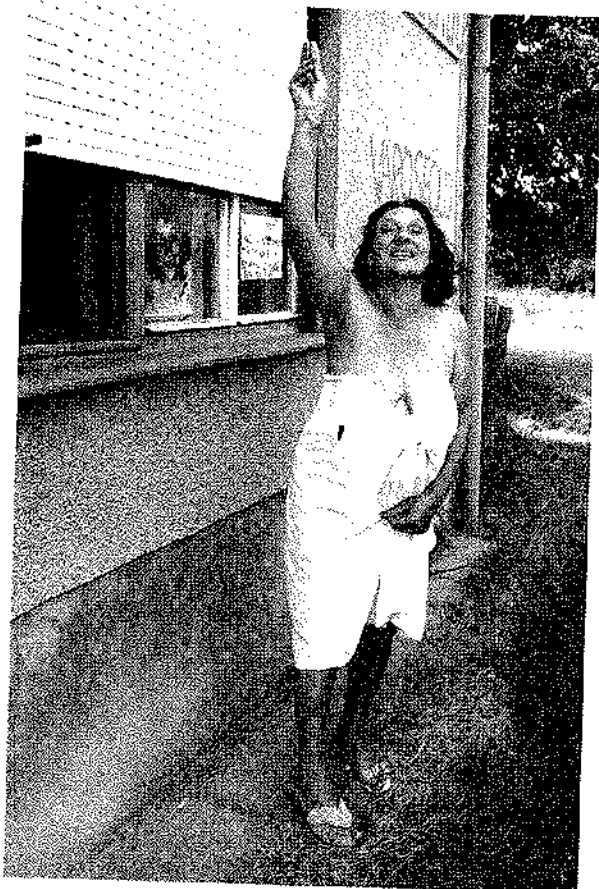
1998

A Parlament elé terjesztik az új törvényjavaslatot a nők ellen elkövetett erőszakról.

Fordítás és karikatúra:
Kontesveller Enikő

1984

A szexuális erőszakról szóló törvény reformja: az orális és anális közösülés is beletartozik már a törvénybe, ugyanúgy, mint a homoszexuálisok közti erőszak. Egy nő által férfin elkövetett nemi erőszak is büntetendő. A törvény módosítás kimondja, hogy a sértett viselkedésének nincs döntő ereje.

„MEGBOCSÁJTOK”

A vita egy éve kezdődött. Mara akkor költözött le a városföldi bakterházba, és egy keddi napon zárva találta a körzeti katolikus templomot.

Feltűnő és hangos méltatlankodása – miszerint neki senki ne szabja meg, mikor látogatja Isten házát – eljutott a pap fülébe is. Az sem tetszett az egyházi férfiaknak, hogy a jöttment cigány asszony maga akarja megszentelni kedves tárgyait. Egyébként is gyanús az a nő, aki egyedül lakik a tanyasi bakterházban, és mindenféle kétes elemek látogatják.

– Elemek! Képzeld, gyémántom, így nevezte a barátaimat! – háborog még ma is Oláh Mara, az egyik legismertebb cigány naiv festő.

A jószándékú, tisztos közeledést nyitott szívvel fogadja, ám jaj annak, aki megsérti. Nagyon tud élni megszenvedett szabadságával. Lobbanékony, de nem haragtartó. „Megbocsájtok!” – írta a plébánosnak, mikor nagylelkűségi rohamában úgy döntött, engesztelésképpen elküldi neki frissen megjelent önéletrajzi könyvét. Így akart véget vetni az áldatlan helyzetnek, de választ

azóta sem kapott. Újságírók, filmesek, tévések, más kétes elemek viszont azóta is szívesen vendégeskednek a bakterház-műteremben...

Festőkarrierje 43 éves korában kezdődött. Addigra túl volt már egy hosszú és rossz házasságon, vacak munkák és betegségek során, mindezek betetőzése-képpen egy öngyilkossági kísérleten is. A színész-fotók másolásával induló öngyógyítás és önkifejezés mára – tíz év elteltével – karakteres életművé állt össze. Számtalan egyéni és csoportos tárlaton vett már részt itthon és külföldön, fontosnak tartja, hogy a börtönökben vagy a sok cigány gyereket nevelő iskolákban is kiállítson. Azt szeretné, ha a „firkálmányai-val” elért sikerei reményt adnának a kilátástalan helyzetben lévő romáknak.

A szeretetsóvárgó magány, a cigány nyomorúság és öröm, a nevetve-sírva átvészelt tragédiák ábrázolója és szenvedője Oláh Mara.

Azért csak nemzetközi hírű – írja könyvében –, mert nem volt pénze a világhírré.

Szöveg és kép: Bozzi Vera

LUCE IRIGARAY AZ ELFELEDETT NŐI KULTÚRA

Luce Irigaray neve ma a legtöbbet hivatkozott és vitatott nevek közé tartozik a nyugati feminista elméletben. A hazai közönségnek művei több okból is nehéz olvasmányoknak tűnhetnek. Talán azért, mert azok a filozófiai, irodalomtudományi, pszichológiai áramlatok, amelyekhez Irigaray neve kötődik a közelmúltig, Magyarországon egyáltalán nem voltak ismeretesek. Luce Irigaray-t – az amerikai kritika hatására – a francia posztmodern feminizmus képviselőjeként szokták emlegetni, Julia Kristeva és Helen Cixous posztstrukturalista irodalmárok neve mellett. A három szerző összemosása és maga az irányzat elnevezése teljesen önkényes az angolszász szerzők részéről. Irigaray, Cixous és Kristeva munkássága kötődik ugyan olyan gondolkodókhoz, akiket a posztmodern atyjáiként ismerünk (legsorosabban a lacani megreformált pszichoanalízishez, a derridai nyelvfilozófiához és Foucault gondolataihoz), de Cixous kivételével a szerzők elkanyarodtak a 70-es években még szorosan együtt megjelenő körtől, amely a „Psy & Po” (pszichológia és politika) mozgalom magja volt.

Irigaray több mint egy tucat könyvből álló munkássága az 1970-es évek elejétől a nők és férfiak ábrázolásának kultúránk legmélyén, a képzeletvilágban gyökerező formáit próbálja megragadni. Üzenete egy olyan új etikának a keresése, amely szakít a tulajdonságok szembeállításával született nő és férfi fogalommal (pl. a racionalitás és az érzelem szembeállításával), és amely etika a kizárólagosságok elvetésével a másik legmélyebb megértésére és tisztelésére alapozódna.

Az alábbiakban az 1990-ben megjelent *Je, tu, nous* (Én, te, mi) kötet egy esszéjének némileg rövidített változatát adjuk közre.

A nemi identitás korunk egyik legfontosabb kérdése. Véleményem szerint a legfontosabb több okból is.

1. Az emberiség fajfenntartásához elengedhetetlen a két nem közötti különbség, nemcsak azért, hogy a nemzés megtörténhessen, hanem az élet megújulásának szempontjából is. A nemek folyamatosan megújítják egymást, és nem csak a reprodukciót végzik el. A nemek különbözőségének a származásra való leszűkítése megingathatja az egész faj életét. Bizonyos kultúrák tudták és alkalmazták is ezt az igazságot. Mi a legtöbbször megfélekedtünk róla. Mindez szegényessé és gépiessé tette szexualitásunkat, ami néha még az állatokénál is sekélyesbb és perverzebb lett, morális érveink ellenére.

2. A nemek különbözőségének megítélése nyilvánvalóan függ attól a viszonytól, ami minket a kultúránkhoz és annak egyes nyelvhasználataihoz fűz. A nemi alapokon nyugvó társadalmi berendezkedésünket az évszázadok folyamán át meg átszabták esztétikai, és etikai spekulációk, ezért sokak számára pont a nemek közti különbségre épülő kultúra gondolata a legmeglepőbb. A nem mintha a civilizációtól különálló úgy lenne. Rövid megfontolás és vizsgálódás rámutathat arra, hogy mégsem az. A magánügyként kezelt nemiség nem vonhatja ki magát a társadalmi normák alól. Még akkor sem,

ha abból indulunk ki, hogy ma már szinte egyáltalán nem, vagy csak alig léteznek specifikusan nemi szabályok, rítusok vagy díszes különbségek (ünnepeles alkalmak). Civilizációnk fejlődésével a nemek különbözőségén alapuló rend egyre inkább feledésbe merült. Kegyetlen ironiája a sorsnak, hogy bizonyos esetekben oly kifinomult kultúránk mára annyira szegény illetve elszegényedett, hogy az állatokhoz, növényekhez, távoli civilizációkhoz folyamodik a nemiség szabályaiért és titkaiért. A mindkét nemre építő kultúra hiányzik emberi érettségünkhöz és civilizációnk jövőjéhez.

3. A szexuális kultúra elcsökevényesedésével együtt különböző, új, az egyetemességre hivatkozó értékek jelennek meg, amelyekről azonban látszik, hogy az emberiség egyik felének a másik fölött gyakorolt hatalmát igazolják, jelen esetben a férfiak uralmát a nők fölött. Ezt a napjainkban el nem ismert társadalmi és kulturális igazságtalanságot úgy kellene átértelmezni és átalakítani, hogy felszabadíthassuk egyéni lehetőségeinket, kommunikációs és alkotóképességeinket. Nevezetesen rá kell világítani arra, hogy olyan rendszerben élünk, ahol a származást csak férfigon tartják nyilván. A társadalmak, mivel fele-fele részben állnak férfiakból és nőkből, két leszármazási láncból erednek: anya-lány, apa-fiú (nem is beszélve az egymást keresztezőekről: anya-fiú, apa-lány). A patriarchális rendszer az egyik ág alávetésére épül. Ugyanígy az, amit manapság Ödipusz-jelenségnek hívnak – és amelyen keresztül a kulturális rendbe való belépés megtörténhet –, egyedül a férfi származásán belül szerveződik meg, anélkül, hogy a nő anyjához fűződő kapcsolata jelképesen megjelenjen. Az anya-lány kötődést a patrilineáris társadalmakban alávetik a férfiak közti származási kapcsolatoknak.

A NŐ-ISTENKTŐL AZ ISTENEKIG

A patriarchalistól eltérő társadalmak egy anyáról leányra szálló, nőnemű kulturális rend szerint működnek. E női civilizáció elemeit tárja elént például Johan Jacob Bachofen az *Anyá uralmától a patriarchátusig* című könyvében¹. A magam részéről a *Tengeri szerető*² (*Amant marine* – A szerk.) c. könyvemben elemeztem néhány olyan jelenséget, amely jelzi, hogyan adódik át a lány anyai-női hatalma a fiúnak (nevezetesen a „Mikor az istenek születnek” és az „Eltakart ajkak” fejezetekben).

Meg kell jegyeznünk, hogy a spirituális átörökítés folyamatának átalakulásával a diskurzus alapvető rendszere minőségileg és stílusában is megváltozott. Így miközben a férfiistenek megszerezték az orákulumot, el is választották azt földi és testi gyökereitől. Ez a változás együttjárt a joghoz, az igazságossághoz és az érveléshez való viszony megváltozásával is. Olyan logikai rendet fogalmaztak meg, amely cenzúrázta a nők beszédét, és lassan nem hallhatóvá tette.

Hihetetlen feledkenységünkben és értetlenségünkben a patriarchális hagyományok eltüntették az anya-lány átöröklés minden nyomát. Napjainkban a természettudósok nagy része azt állítja – és leggyakrabban tökéletes jóhiszeműséggel –, hogy ez az egész nem is létezett soha, csak női vagy feminista képzelgés. Természetesen ezek nem olyan tudósok, akik évek óta vizsgálták és jól ismernék ezt a kérdést, mégis veszik maguknak a bátorságot, hogy saját kutatásaikra hivatkozva így ítélkezzenek anélkül, hogy a kultúrtörténetet alaposan tanulmányozták volna. A felejtés a patriarchális kultúra egyik tünete. A modern ember magárahagyottságát, elítélését magyarázza, aki nem ismeri fel világhoz fűződő viszonyainak eredetét.

HOGYAN LAKJUK A FÖLDET NŐ-ISTENEK NÉLKÜL?

Jean-Joseph Goux, francia filozófus a *Hesztia feledése*³ című írásában elemzi Heidegger nosztalgikus törekvését, aki azt kutatja, halandóként hogyan lakhatjuk a földet úgy, hogy ne mondjunk le az isteni távlatokról mint ünnepről és kiteljesedésről. Goux azt fejtegeti, hogy a *lenni* kifejezés Heidegger filozófiájában gyakorta azonosul a *lakni* kifejezéssel. Ez az egybeesés egyre gyakoribb gondolkodásának előrehaladtával. A tézist bizonyítandó, Jean-Joseph Goux ezen szavak indoeurópai töveit használja. Ugyanezekhez a szótövekhez – amelyek a *lenni* és a *lakni* jelentéssel bírnak – kapcsolódik *Hesztia* neve is. Hesztia nőnemű istenség, aki a házi tűzhely lángját őrzi. Vagyis az isteni minőséget otthon nő őrzi, és amelyet átad anya a lányának. Amikor a lány férjhez megy, az anya a ház oltáránál meggyújt egy mécses, és az ifjú párt követve átviszti új lakhelyükre. Így ő gyújtja meg az első tüzet lányának házi oltárán. Ez a tűz a nő által óvott tisztaságot őrzi. Ez a tisztaság nem jelent védekező jellegű, szemérmes szüzességet, mint ahogy azt a profán, ma élő ember értelmezné. Nem jelent hűségesküt a patriarchális kultúra mellett, sem amellett, hogy ez a kultúra a szüzességet értelmezi: férfiak közötti csereértékként. Ez a tisztaság a nő ragaszkodását jelenti identitásához és saját női örökségéhez⁴. Ezeknek a női értékeknek és áthagyományozásuknak a tiszteletben tartása a ház szakrális jellegének a záloga. Hesztia elfeledése, a földön *lakás* dimenziójának elvesztése a férfisteneknek kedvezett, akiket égieként határozott meg Plátón óta a filozófia. Úgy tűnik, hogy ezek a földön túli istenek idegenné tettek bennünket az életben itt a földön, amelyet azóta száműzetésnek tekintünk.

A földi élet ilyen értelmezése, a női leszármazási lánc megszakítása, isteneinek, sajátosságainak el nem ismerése akadályozza a házasság boldog kiteljesedését, amelyet a férfi és nő közötti testi és szellemi szövetség legáltalánosabb értelmében fogunk fel. Bármilyen is egy pár kapcsolata, nem vonhatjuk ki magunkat a nyelv és a kultúra elváltozásai alól. (...)

HOGYAN LESZ A NŐ NEM FÉRFI?

A kultúra patriarchálissá válása a nemek közötti kapcsolatok fejlődésében mutatkozik meg. Rányomja bélyegét a nyelv mélyebb rendszerére is. A nyelvtani nem nagyon is motivált és nem önkényes. Elég csak rövid szinkron és diakrón vizsgálat alá vetnünk a nyelveket és megmutatkozik, hogy a nyelvtani nemekre való szétosztásnak szemantikai alapja van, jelentése érzéki, testi tapasztalathoz kötődik, időtől és helytől függően változik. Így ugyanaz a tapasztalat – ha ugyan beszélhetünk még erről, bár a nemek közti különbség részben feljogosít erre – kifejezhető más-más nyelvtani nemmel; aszerint, hogy a kultúra, a történelmi pillanat melyik nemnek tulajdonít értéket. A nemek közti különbség tehát nem csupán természeti, nyelven kívüli jelenség. A nyelvet alakítja, a nyelv pedig visszahat rá. Meghatározza a névmások rendszerét, de még a szavak nemét és osztályozását is, úgy mint: élő-élettelen, konkrét-elvont, hímnemű-nőnemű. A nemek közötti különbség természet és kultúra kapcsolódási pontján helyezkedik el. Ám a patriarchális kultúrák ezen a ponton elvontak a nőnem értékéből, de ezzel a valóságuk és a világról alkotott képük pontatlanná vált. Ennélfogva ahelyett, hogy egy különböző nem maradt volna, a nőnem nyelveinkben a nem-hímnemmé vált, vagyis elvont, nem létező valósággá. Ha a női szerep tisztán a szó szoros értelmében vett nemiség területére korlátozódik, a nyelvtani nőnem szubjektív tartalmak kifejezési formájává halványodik.

A nőt jelentő szóképzlet gyakran alacsonyabb megbecsültségű, sőt egyenesen sértő szavak alkotják, amelyek a nőt a hímnemű alanyhoz viszonyított tárgyként határozzák meg. Mindez magyarázza azt, hogy miért nehéz a nőnek nőként megszólalnia és meghallgatásra találnia. A nők ugyanis ki vannak zárva és ki vannak tagadva a patriarchális nyelvi rendből. Nem lehetnek saját maguk, meg van tőlük vonva az értelmes és összefüggő beszéd.

A SEMLEGES NEM MINT AZ IDENTITÁS ELVESZTÉSE

Tarthatatlan helyzetük a beszéd folyamatban a nők nagy részénél egyfajta visszakozáshoz vezet: kulturáltan akarnak megszólalni, olyan helyzetből, amelyet semlegesnek hisznek. Ez lehetetlen a mi nyelveinken. Ha a mi nyelveinken szólal meg, a nőnek tagadnia kell szexuális és nyelvtani nemét. Erre valójában maga a kultúra tanította őt. Hogy mindez megváltozzék, fájdalmas és összetett utat kell végigjárnia, egy igazi, a nőnemhez való megtérést. Ez az egyetlen út, amely az elvesztett nemi identitás újramegtalálásához vezet. A nők nagy része úgy gondol önmagára, mint aszexuális vagy semleges lényre, és aláveti magát a szigorú értelemben vett szexuális színtételek normáinak és a családi sztereotípiáknak.

Azok a nehézségek, amelyekkel találkoznak a férfiak közti kultúra világába való belépéskor, azt vonják maguk után, hogy szinte mindannyian – beleértve azokat is, akik feministának vallják magukat – lemondanak egyéni női mivoltukról és a többi nőhöz fűződő kapcsolatukról. Ez kommunikációs zsákutca számukra, közösségi és egyéni síkon egyaránt. Ugyanakkor jelentős mértékben szegényíti a kultúrát is, amelyben így már csak egyféle nemi identitás létezik.

Az itt és a kötet egészében kifejtett gondolataimnak egyáltalán nem céljuk, hogy egyszerűen vádat emeljenek vagy kritizáljanak. Megkísérlik a társadalmi szerveződést, annak nemi rendjét vagy rendezetlenségét értelmezni. Ugyanakkor jelzik a téma elemzésének pontos eszközrendszerét, megmutatják – a jelenlegi tudás különböző területeiről vett példák segítségével –, hogy az a társadalmi igazság, amiről alig van fogalmunk, nem érhető el kulturális változások nélkül.

A társadalmi igazságtalanságok nem csak tisztán gazdasági problémáknak tudhatók be. Nem csak arra van szükségünk, hogy együnk, öltözködjünk, lakjunk valahol. Egyébként is azt gondolom, hogy a kultúra elfajulásának végpontja, hogy egyeseknek sok pénzük van, másoknak nincs. (...) Szociális igazságosság, nevezetesen ami a nemeket is érinti, nem valósítható meg anélkül, hogy ne változnának a nyelv törvényei, a társadalmi rendet szervező értékekről és igazságokról vallott nézetek. A kultúra eszközrendszerének módosítása hosszú távon ugyanolyan szükséges, mint a szigorúan vett anyagi javak szétosztása. Egyik sem megy a másik nélkül.

Ford.: Jónás Erika, Kun Árpád

¹ Válogatta: Adrien Turel (Editions de l'Aire, 1980) [eredeti fr. cím: Du regne de la mere au patriarcat].

² Edition Minuit, 1980

³ Ld. A nyelvtani nem, a *langages* c. folyóirat 85. számában (Editions Larousse, 1987 március). Ez a fejezet részben átvette azt a bevezetőt, amelyet az alábbi szerzők szövegei elé írtam: Maria Mauxion, Patrizia Viola, Luisa Muraro, Marina Mizzau, Jean-Joseph Goux, Éliane Koskas, Hélène Rouch és Luce Irigaray.

⁴ Legalábbis ily módon kívántam értelmezni. A tűz kiváltsága és az istenség megkésettisége problémát okoz. Hacsak nem látjuk bele az emlékezetben megőrzött helyi hagyomány egy formáját.

VÁGY, HOGY INDI

SZÍNHÁZ EGY RUMBACH SEBESTYÉN UTCAI PINCÉBEN

Rövid időn belül megkétszereződött Magyarországon a női színházigazgatók száma. Azzal ugyanis, hogy a közel-múltban Dávid Zsuzsát kinevezték a szekszárdi német színház élére, immáron – írj és mondd – ketten vannak.

A másik női direktor Lábán Katalin, aki lassan tíz éve vezeti a fővárosi R. S. 9. Stúdiószínházat.

A Lábán-család tagjai hajdan hugenotta menekülteként telepedtek le Pozsonyban. A színjátszással és a művészetekkel kevés kapcsolatuk volt, inkább elismert polgári foglalatosságot választottak. Ügyvédek, bírák vagy éppen gyógyszerészek emelték a család társadalmi rangját.

Elsőként Lábán Rudolf, a modern táncművészet egyik megteremtője szakított a kissé unalmas hagyományokkal. Németországban, majd Angliában világhírű lett ugyan, de a rokonságot ez kevésbé vigasztalta. Sosem bocsátották meg neki, hogy „ingyenlő bohémként” élte az életét.

Lábán Rudolf 1958-ban meghalt, és tessék. Alig telt el pár évtized, máris felbukkant a családban egy újabb fekete bárány: Lábán Katalin.

SZÍNJÁTSZÁS AZ ISKOLÁBAN

Édesanyja azt szerette volna, ha minél előbb férjhez megy és tisztességes gépirónőként járul hozzá az ország fejlődéséhez. Bármennyire is vonzó kilátásokkal kecsegtetett ez a lehetőség, Lábán Katalin csekély kedvet érzett hozzá. A gépirás helyett éppen az érdekelte, amitől otthon mindig is távol tartották. A művészet és a színház.

Gyerekként látta a János vitézt és a Három a kislányt az Erkel Színházban, ám ennél maradandóbb nyomokat hagyott benne az iskolai színjátszás. Azt valósággal imádtá. Alighanem a Váli utcai általános iskolában töltött éveknek köszönheti, hogy később, egyetemistaként már nem tudta elképzelni az életét a színház nélkül. Egyik előadásról a másakra járt. Amúgy pedig nem sejtette, hogy ő lesz a kilencvenes évek Magyarországnak első női színházigazgatója.

Hirtelen elhatározással, egy családi perpatvar után elköl-

tözött otthonról. Albérletben lakott, tanult és tanított, stílusgyakorlat címén angol nyelvű darabokat rendezett. De a kötött munkaidőt nem bírta, munkakönyves állása sosem volt. Férjhez ment és 1979–80-ban ösztöndíjasként egy évet töltött az Egyesült Államokban. A férje kint maradt, ő hazajött.

Harmincévesen, 1982-ben határozta el, hogy rendező lesz. És lőn. Öt évig dolgozott a Szkéné Színházban, ám egyre inkább úgy érezte, hogy próbálják háttérbe szorítani. Élettársa, Dobai Dezső egyszer csak azt kérdezte: miért nem csinálunk külön színházat?

SZÁZ KONTÉNER SITT

A Kádár-korszakban nem volt túlzott divatja a magánszínházaknak, érthető, hogy a barátok és ismerősök jobbára csak mosolyogtak az ötleten. Lábán Katalin viszont módfelett komolyan gondolta a dolgot. Felvette a kapcsolatot az akkortájt szerveződő Soros Alapítvánnyal, színházi műhely létrehozására kért támogatást. Hosszú hónapokig keresgélte a majdani színház helyét, míg rá nem bukkant a Rumbach Sebestyén utca 9-es számú épületére, annak is a használaton kívüli pincéjére.

Az akadékoskodásukról híres hivatalokkal óriási szerencséje volt. Szabó Éva, a kerületi tanács illetékes engedélyosztója bolondult a színházért, percek alatt elintézte a szükséges papírokat.

Lábán Katalin 1987-ben újsághirdetést adott fel, így toborozta az első társulatot. Kellőképpen örült és kellőképpen tehetséges fiatalok jelentkeztek. Eredetileg a Bem rakparti művelődési házban próbáltak, aztán – amikor végre birtokba vehették a pincét – nekiláttak a Rumbach Sebestyén utca 9., vagyis az R. S. 9. Stúdiószínház megépítésének. Száz konténer sittet hordtak ki a föld alól.

1990-ben véget ért a hőskorszak. Megnyílt a színház. Kiderült, hogy azok a fiatal fiúk és lányok, akik a legelső csapatot alkották, tulajdonképpen nem is akartak igazán színészek lenni. A szívüket és a lelküket, no meg a kétkezi munkájukat beleadták az R. S. 9.-be, ám az első premier után gyorsan szétszóródtak a nagyvilágban. Ki ezért, ki azért hagyta el a társulatot. Már egyikük sincs a színháznál.

A SZABADSÁG ÁRA

Ami azt illeti, kicsit leegyszerűsítjük a valóságot, ha Lábán Katalint pusztán igazgatónak nevezzük. Sokkal találóbb a „mindenes” kifejezés. Világosító, rendező, anyagbeszerző, jegyszedő, közönségszervező, gazdasági vezető, dramaturg

LÁBÁNOK LEHESÜNK

és menedzser egy személyben. Időközben még két gyereket is szült. Jankát 36, Juliskát 43 évesen.

A színháznak nagyon kevés a pénze, a gázszi alulról súrolja a tanári fizetéseket. Mindössze egymillió forinttal indultak, költségvetésük most is a töredéke egy átlagos magyarországi színház kiadásainak. A 60-70 férőhelyes R. S. 9. a jegybevételekből képtelen lenne eltartani magát, a támogatók nélkül becsukhatná a boltot. Az anyagi kiszolgáltatottság ellenére Lábán Katalin nem engedi, hogy kívülálló beleszóljon a rendezésbe vagy a repertoár összeállításába. Makacsul őrzi a színház művészi függetlenségét, de a szabadságnak komoly ára van. A szegénység.

A színészek persze jól tudják, hogy nem az R.S.9.-nél fognak meggazdagodni. A pénzhiány nál is nagyobb baj, hogy nincs igazán perspektíva. Hiányzik az elismerés, szakmai berkekben mintha hallani se akarnának a színház sikereiről. Holott – példának okáért – a „Vágy, hogy indiánok lehessünk” című előadással a társulat bejárta a fél világot. Külföldön ováció, idehaza néma csend.

Az R. S. 9. egyébként olyan darabokat is bemutat, amelyekkel máskülönben talán soha nem találkozna a magyar közönség. A közelmúltban lefordították és némileg rövidített formában színpadra vitték Strindberg: Damaszkusz felé című trilógiáját. Ezt a drámát az irodalomtörténet a legnagyobb hatású expresszionista művek között tartja nyilván. Aki látta, tanúsíthatja. Aki nem látta, nézze meg.

TORNACIPÓS KÖZÖNSÉG

Az évek során kialakult a törzsközönség. Ha valaki este hét óra magasságában feltűnően elegáns ruhában caplat a Rumbach Sebestyén utca környékén, bizonyosan nem az R. S. 9.-be, hanem a közeli Madách Kamarába tart. Az R. S. 9. ugyanis főként a „tornacipós értelmiségiek” színháza. A visszajáró vendégek közül sokan akkor sem tennék be a lábukat más színházba, ha fizetnének érte.

Hit és nem kevés fanatizmus. Ez a két dolog tartja életben lassan egy évtizede az R. S. 9. Stúdiószínházat. Nagy a jövés-menés, a színészek gyakran bedobják a törülközőt. Mégis, mindig akadnak, akik pótolják a távozókat. Pedig Lábán Katalin semmivel nem kecsegteti az újonnan érke-

zőket. Nem ígérhet pénzt, karriert, világhírt, még csak szerződést sem. Csupán azt, hogy jól fogják magukat érezni a bőrükben.

Lábán Katalint annak idején nem vették fel a színművészeti főiskola rendezői szakára. Az egyik neves színházi tekintélyesség azt az elvet vallotta, hogy nőknek semmi keresnivalójuk nincs a pályán.

Gyűrű Anna

MEGKÉSETT RECENZIO

De talán nem elkésett. Az Österreichische Osthefte – a közép- és kelet-európai térség kérdéseivel foglalkozó folyóirat – ismertette Gabriella Hauch könyvét: Vom Frauenstandpunkt aus. Frauen im Parlament 1919–1933. (Női nézőpontból. Nők a parlamentben 1919–1933.) (Waltraud Heindl: Die ersten Parlamentarierinnen in Österreich. Österreichische Osthefte 1997/2. Jg. 39. 297-304.p.)

Az osztrák parlament épülete előtt Bécsben Pallas Athéné szobra áll, a nemek „semlegességének” ékes bizonyítékaként. Azt, hogy ez a parlamentarizmus kezdete óta nem érvényesült, megtudhatjuk Gabriella Hauch könyvéből. A nők választójogáról szóló törvény majd 80 éve született Ausztriában, az első hét képviselő 1919. március 4-én foglalta el helyét a parlamentben. Valamennyien szociáldemokraták voltak, a Keresztényszocialista Párt választottja néhány nappal később, március 11-én „foglalt széket” és csak 1920-ban követte még egy hölgy, a nagynémetek képviselője. Az Első Osztrák Köztársaság parlamentjében a 159 férfi mellett 25 képviselő dolgozott, ez éppen 6,5 %-a a teljes létszámnak, alig 0,1 %-kal növekedett az utolsó törvényalkotási periódusban, a harmincas évek elején.

A könyv elgondolkodtató, izgalmas olvasmány, meglepő az ismeretlenek felfedezése, a belőlük áradó báj leírása: a nők szerepe az első Osztrák Köztársaság politikájában sikeresen lenne?

A VILÁGTÖRTÉNELEM NAGYASSZONYAI

Negyven ország ezer, különböző történetű, foglalkozású asszonya, akikről tud valamit az utókor. Ők állítanak emléket annak a névtelen milliárdnak/milliárdnak, akik az emberiség története folyamán, a történések középpontjától távol, az államalapító, a kormányzó, a hódító, a politikai kalandor férfi mellett/mögött álltak, s mégis nyomot hagytak annak minden tevékenységében.

Nem tudom, milyen szempontok szerint válogatott a népes szerzőgárda, amikor éppen ezt az ezer asszonyt választotta ki, hogy közreadja a Grosse Frauen der Weltgeschichte. Tausen Biographien in Wort und Bild című lexikonát. (Klagenfurt, 1987. Neuer Kaiser Verl.) Rokonszenvesen száraz adathalmaz, amelyben keresni csak akkor lehet, ha tudom, kit keresek, mert sem tartalomjegyzéke, sem mutatói nincsenek. De így is jó, hogy megjelent.

„Az emberiség élete – nem egészen kész evilági állapota ellenére – igazabb és jobb lett, mert ezek a nők kockáztattak és szenvedtek” – Alice Salomon szavai szolgálnak a könyv mottójául. Aki szintén szerepel a lexikonban (405.p.), mint az első szociális női szakmunkásképző alapítója Berlin

A kutatás fontosabb területe a politikai szempontból aktív nők és funkcionáriusok strukturális kapcsolódása az akkori pártokhoz, az ideológiai „nem” konstrukció, a nőpolitika ideológiai koncepciója és az ennek megfelelően konstruált struktúra, ezek kapcsolata, amely vagy valóságos, vagy látszólagos (valóságosan vagy látszólagosan dekódolt), továbbá azon témák, amelyeknek a női politikusok szentelték magukat, valamennyi olyan téma, amely a nőket, a női mozgalmakat foglalja magába. Ezek a témák egymástól nem választhatók el.

A recenzens Waltraud Heindl fontosnak érezte még, hogy megemlítsa a könyv kitérőit, illetve azt, amellyel a szerző nem foglalkozik. Ezek közé tartozik az ún. „Gretchenfrage”, amely a lelkiismereti kérdésekkel, a vallási hovatartozással és meggyőződéssel foglalkozó témakört, esetenként a „kínos” kérdések összességét is jelenti. Ugyancsak „körön” kívüli az, hogy mit jelent az egyes nemekből adódó rang, s nem foglalkozik ennek, mint történelmi és politikai kategóriának más kategóriákhoz való viszonyával sem.

Olyan fontos történelmi-jogi és társadalomtudományi kérdések – mint a nemek szerinti (elkülönülő) ellenzékiesség, a nyilvánosság és magánélet, amelyek a felvilágosodás folyamánként kerültek előtérbe, valamint ennek következménye az egyes nemekre és rétegekre, avagy más, Habermas által meghatározott család, gazdaság, állam és nyilvánosság fogalmakra – amelyek felé a szerző fordul, demonstrálják a „nők a politikában” témát.

Gabriella Hauch könyve fontos hozzájárulás – mint a recenzens befejezésül írja – a szolid problémátárgyalás megerősödéséhez.

R. Z.

Schöneberg kerületében, akinek neve feledésbe merült, mert zsidó származása miatt 1937-ben hazáját elhagyni kényszerült. Csak az iskola alapításának 50. és halálának 10. évfordulóján, 1958-ban emlékeztek meg ismét róla. „Ahogy kezdtem, úgy juthatok csak a csúcra” – ez volt jelszava. Élete az európai társadalomtörténet elválaszthatatlan része.

Hozzá hasonló, 20. századi asszonyok, egy lapon Kleopátrával, Clara Zetkinnel, Krupszkajával, Mária Teréziával és Erzsébet királynéval, ismertek és számunkra ismeretlenek, kultúrkörünkön kívül esők.

Magyarokat keresve alig találhatunk valakit is, ha csak a már említett uralkodó hölgyeket nem soroljuk közéjük. Egyetlen, aki még az Árpád-házból jöve, Árpád-házi szentként tisztelve – Lajos herceg felesége, II. Endre (András) királyunk leánya – magyarnak számítható, Erzsébet. Az életrajzok között Elisabeth von Thüringen néven szerepel (152.p.). Férje nevén.

Ne kérjük azonban ezt számon, s ne is vonjunk le következtetéseket abból, hogy a népes szerzőgárda 24 felsorolt szerzője közül mindössze heten vannak megállapíthatóan hölgyek, ketten csak keresztnevük betűjével szerepelnek, a többi az erősebbnek mondott nem képviselője. A könyv értékéből mitsem von le. Nem csak a tudományos munka kiegészítő részében, az időtrábló adatkeresésben segíthet, de szórakoztató olvasmány is a szócikkek böngészése.

Rákóczy Rozália

Darvas Évát hiába akarták lebeszélni a nőtudományról

A FEMINIZMUS NEM ÉRTELMISÉGI LUXUS

Menjen a tengeren túlra és ne foglalkozzon nőekkel! A doktori disszertációjára készülő Darvas Éva ezt az ukázt kapta a michigani egyetemen, ő azonban nem teljesítette a parancsot. Kutatásainak jelentős része azóta is a nőtudományok körébe tartozik.

fotó: Mandu

Darvas Éva 1956-ban vándorolt ki az Egyesült Államokba, s közel negyvenévesen, a michigani egyetemen szerzett diplomát kultúranropológiából és pszichológiából. Három gyermeket szült. Egyik lánya egyedüli nőként egy vonós-négyes tagja, a másik pszichológus, hátrányos helyzetű gyerekekkel foglalkozik. Fia üzletember.

A nyolcvanas évek elején Darvas Éva elnyerte a komoly elismerést jelentő Fulbright-ösztöndíjat, majd egy esztendő telt el borsodi falucskában. Ha valaki Magyarországon az úgynevezett nőkérdés iránt érdeklődik, gyakran azt a választ kapja, hogy ilyen téma nincs is. Darvas Évának viszont Amerikában azt vágták a fejébe, hogy túlságosan divatos területet választott.

Kényszerűségből határozta el, hogy disszertációjában egy magyarországi falu életét dolgozza fel, de utóbb nem bánta meg, hogy így alakult. Bőségesen akadt alkalma, hogy tanulmányozza a falusi nők sajátos helyzetét. Arra a következtetésre jutott: a század során a falubeli asszonyok a politikai rendszer változásaitól függetlenül alárendeljei maradtak a férfiaknak, akik most is természetadta jogot formálnak arra, hogy rendszeresen elverjék feleségüket.

Az Egyesült Államokban a rendőrök, az ügyészek és más hivatalos szervek komolyan veszik a családon belüli erőszakot tiltó törvényt, s ez kedvezőbbé teszi az odaát élő magyar nők helyzetét is. De életüket alapvetően a férfiak elvárásaihoz igazítják. Darvas Éva hosszú évek óta az autógyártásáról híres Detroit magyar kolóniájában végez kutatásokat, s úgy látja, a

borsodi falu és az amerikai nagyváros között inkább csak az élet minőségében van különbség. A nők és a férfiak kapcsolatát meghatározó viszonyrendszerben sok a hasonlóság.

Az egyenjogúságért küzdő nőmozgalmaknak az Egyesült Államokban sincs könnyű dolguk. A feministák – állítja Darvas Éva – olykor nem mentesek a túlkapásuktól sem, amelyek rossz fényt vetnek a nőmozgalomra. Pedig az igazi feminista nem férfi- vagy családellenes, hanem az esélyegyenlőséget szeretné megteremteni a hátrányos megkülönböztetés felszámolásával. Az a követelés például, hogy „egyenlő munkáért egyenlő bért”, akár a szakszervezetek jelszava is lehetne. (Mint ahogyan a hőskorszakban az is volt.)

Az Egyesült Államokban a feminista gondolkodás nem felétlenül csak az értelmiségiek kiváltsága, a nőmozgalomban szép számmal találni kétkezi dolgozókat is. Ezzel szemben Magyarországon szinte

elképzелhetetlen, hogy a hagyományos értelemben vett munkások vagy parasztok csatlakozzanak a feminizmushoz. Sőt. Az értelmiség is erősen megosztott. Darvas Éva tapasztalatai szerint Magyarországon a diplomások körében többséget alkotnak az antifeministák. Amúgy értelmes, felvilágosult, művelt fiatalok is – fiúk és lányok egyaránt – rögtön ellenségessé válnak, ha meghallják a feminista szót.

Darvas Éva nem vállalkozik arra, hogy mélyebben elemezze a voltaképpen nehezen magyarázható elutasítás okait. Bizonyára közrejátszanak ebben a feminizmusról elterjedt téveszmék is, valamint az, hogy a hatalmat túlnyomó részt férfiak gyakorolják. Márpedig az emberek nagyobb része önkéntelenül, akár külső kényszer nélkül is igazodik a hatalom igényeihez.

Darvas Éva szerint igaza van annak a romániai kollégájának, aki azt állítja, hogy a feminizmus megerősödéséhez a demokrácia hagyományainak gyökeret kell vernie egy társadalomban, s a gazdasági körülményeknek is javulniuk kell. A feminizmus ugyanis nem a jómódú értelmiségiek luxusa. Csak még az a kérdés, hogy a volt szocialista országokban élő nőknek mikor lesz majd idejük és energiájuk a saját jogaikkal törődni. Előtte azonban tudatosítani kellene magukban, hogy nem „természetes” és megváltoztathatatlan a helyzetük.

SZÁNTÓ PIROSKA EMLÉKÉRE

Ebben az évben, néhány hónappal 85. születésnapja (december 7-e) előtt meghalt Szántó Piroska festő, grafikus, könyvillusztrátor, saját megfogalmazása szerint nem író, hanem krónikás. Az AKT című prózakötetének fűszövegében ezt írja: „Én, Sz. P. festő, aki ötven esztendeig élt Vas István költővel Budapesten a Duna két partján, Magyarországon, az igazat akarom elmondani az Úr 1994-es esztendejében és az ő segítségével”. A könyv egyik írásával emlékezünk rá.

Dióhéjban

Mottó: „Mit tettél ártatlan szívemmel, gyalázatos kor...”
(Karinthy Frigyes)

Hogy mit tett? Ami belefér, ami elképzelhető, mindent, ami kitelt ettől a kortól – számoljunk csak – 1913-tól 1993-ig. „Hogy tetszettek ennyi mindent kibírni?” – kérdezik a fiatalok. Hogy írhatnám meg – mondtam Pistának, mikor az Új Írás 1976-ban a „Pályám emlékezetét” – kérte tőlem –, hisz „anyja

mosónő volt, apját leütötte a hajókötel”, senki sem hinné el, azt gondolnák, hogy túlzok, panaszkodok, százéves koromban azon bögök, hogy öt éves koromban nem kaptam hajás babát – és mennyien csinálják ezt az utójajgatást, mentségül, magyarázatul egyes gaztetteikre. Ezt én nem tehetem.

– Írd csak le – biztatott Pista –, ha nem tudnád, az igazságnak átütő ereje van. Csak ne sajnáld közben te magadat, sajnáljon az olvasó, érted?

Dehogy sajnálom én magamat. Hála istennek olyan fertelmes gyerekkorom volt, hogy már nyolcéves koromra megszereztem a teljes védettséget nagyjából minden rossz ellen. Mindenekelőtt eldöntöttem, hogy az én apám a KIRÁLY. És majd meg is fogom találni a Regény Végén. Mert, természetesen, regényhős nő leszek, ha már szerencsétlenségemre lány vagyok, s így a dicsőség némely területe el van zárva előlem. Ami azt jelenti, hogy minden, ami velem történni fog, az ezzel a regényhősnővel történik, én meg érdeklődve nézek, és lesem, na, hogy is végződik ez a mostani kaland.

Kiszabadulok a kisvárosi rabságból? Persze hogy kiszabadulok, és együtt lakom Pesten imádott testvéremmel, Pannival, akitől tízéves koromban elszakadtam. Boldogan nyomorgunk egyetem és főiskola alatt, ahogy ez már a regényekben és nagy festők életrajzában illik.

Vaszary mester felvesz az osztályába, a Képzőművészeti Főiskolára, aztán kicsapnak. És börtönbe csuknak, mert azt szeretném, hogy a parasztok ne téstalevesen arassanak, s a télen minden gyereknek legyen cipője.

Hát aztán? Garamvölgyi Aladár többet ült, mint én, gróf Monte Cristóról nem is szólva.

Sokáig rám sem néznek a fiúk, csak havernak tartanak, aztán belém szeret az egyik, s ugyanakkor megjelenik egy méltóbb, akivel egy életre akarok összetartozni? Érdekes.

Nem festhetek tájképet, mert háború van, s csak festőigazolvánnyal szabad a szabadban festeni. Az enyémet meg elvették, mert megbízhatatlan vagyok? Hát csakugyan térképé lett a táj? Tőlem félsz, szegény Magyarország? Hát így töröd meg a pályám ívét először? No, háború van, ülhetsz a sebesülten kórházba kerülő haldokló fiatalember mellett, s beállsz ápolónőnek egy hadikórházba? Micsoda ronda kitolás ez az élettől, mi? Te akartál regényhősnő lenni, neszel!

Bevonulnak a németek Magyarországra? Állok, és nézem őket honfitársaimmal együtt.

El kell bújniom, keresnek. El is bújok, a világ legszebb és legszegényebb falujába, hamis papírokkal, s boldogan aratok, nyűvök kendert, és lopok fát az erdőből, most vagyok csak bujdosó királykisasszony, mezítláb?

Durr, épp a nyilas puccsra érek haza Pestre, s végigélvezhetem Pest ostromát, a hidak felrobbantásától a hóba fúlt holttestekig, közben vadásznak rám? De én elrejtőzöm az oroszlán torkába, ott nem keresnek. Kellemes, biztonságos hely, a házigazdám rendszeresen beszámol nekem, élvezettel, aznapi gaztetteiről.

A Pártban iszonyúan legorombítanak, amiért nem lőttem le, ellenkezőleg, kiengedtem a hátsó kijáraton, mikor az oroszok bejöttek, holott volt fegyver a háznál döggivel? Akármilyen a házigazda, mégse illik meggyilkolni, ugye?

Megalakult a Művészsövetség, a volt Szocialista Képzőművész Csoportból? Nekem elfelejtettek szólni? Igaz, kilógtam a Csoportból, mert engem az aszfaltba zárt pesti fák jobban érdekeltek, mint az elvárt munkástémák? Hát mit csináltam volna, ha egyszer ez érdekelt?

Annyi baj legyen. Megszületik az Európai Iskola, és édesmostoha otthonommá lesz, persze, hogy betiltják három év múlva.

Képtelen vagyok szocreált festeni, ahogy a férjem sem ír rendelésre verseket, én illusztrálok, ő fordít és lektor. Férjem 1951-ben kilép a Pártból, én bent maradok. Enyhén szólva nehéz idők következnek, megvetik alapját az én szívbjajomnak és a férjem gyomorhajának.

Aztán megtörténik a csoda 1956. október 23-án. Ugye, hogy történnek csodák? A világ engem igazol hirtelen, igaz, csak tizenegy napig.

Sötétség szakad ránk, barátaink nagy része külföldön vagy börtönbe vagy még rosszabb helyen. Férjemet egy ironikus megjegyzése menti meg, örökre hálás vagyok annak

a téglának (spicli? besúgó?), aki ezt hírül vitte a Főfőfőnek.

Micsoda? Infarktust kapok, pont most, mikor a Government meghív bennünket Angliába? Most halok meg? Nem csoda, Pista nem jött haza a minisztériumból, ahol engedélyt kellett kérnie, hogy utazhassunk. Várom és várom Szentendrén, gondolom, letartóztatták, ez akkoriban gyakran előfordul ugyanis. Csak, sajnos, hajnalig ittak Cipivel együtt, mert aznap ölték meg Nagy Imrét, mint kiderült.

Egy év múlva fogadhattuk el a meghívást, elengednek, öt, azaz öt dollárral ellátva személyenként. Igen, és jut nekünk a legvidámabb barakk mézesmadzagjaiból. Küldenek is, hívnak is ezután, utazhatunk.

Fiatal barátaink szakítanak velünk, mert '56-ot többre tartjuk, mint '68-at. Vén hülyék, motyognak, 1948-ról, ugye? Biztos, igazuk van, ez a világ rendje. Számít az, hogy mi láttuk a csodát?

Mégis meglep, hogy gyáva kukacnak s megvetendő kormánytámogatónak tekintenek. Mert elbámulnak, mikor vállaljuk, hogy írunk a Bibó-életrajzba. Hát mint csináljunk, aláírni ezt-azt nem szeretünk, de Bibó – egyszerűen megtiszteltetés, ha írhatunk róla, hiszen ismertük jól mind a ketten.

Eljutunk Itáliába többször is? Angliába is? Görögországba is? Hát persze. Sienában szívgyörcs, Rómában gyomorvérzés, Londonban, Izraelben baleset – a Parthenonban, öregem, egymást húzgatjuk föl a lépcsőkön, és akkor megint érzem, hasznos képességemmel kilépve önmagamból: öreg költő és felesége megkapja vénségére, amire fiatalon annyira vágyott, és fizet, fizet, fizet érte. És nemcsak testi fájdalommal, de baráti orrfintorgatásokkal is: „persze, kinek Krisztus a barátja, könnyen üdvözülni” – igenis, érintkeztünk Aczél Györggyel – már amikor ő is akarja –, hitvány kutya az, aki elfelejtené, hogy külön-külön megmentette mind a kettőnk életét. Igen, most éppen miniszter, de volt valaha nyomozó színikövendék, lesz még lebukott nagyság is, akit habzó szájjal pocskondiáz olyan is, aki valaha hason csúszott előtte.

Nagy Károly halála után a birodalma széthullott. Százötven évre rá, mondja Pista. Ez a mi korunk felgyorsult kissé. Gondoljátok meg, proletárokl!

Atyaúristen, rohannak a fiatal barátaink a céljaik felé, s mindent kockáztatnak érte. Én vegyem el a kedvüket? Hála istennek nem hallgatnak rám. Jaj, hogy félttem őket, hogy félek miattuk, istenem. Most éppen nem ölik meg őket, de én már kétszer láttam ilyesmit, nagyon sokféleképpen lehet gyilkolni. Mit tettél az ártatlan szívűkkel, gyalázatos kor, erre felelj!

Engem védett valami, nem óhajtom itt meghatározni, hogy mi. Szép mese volt, nagyérdemű közönség? És boldogan éltek, míg meg nem haltak. Ez volna a happy ending? Nincs heppiend. Persze, boldogan éltek, míg meg nem haltak. De meghalnak.

„Az ünnep az áldozat napja, az emberiség találkozása az isteni létben.”

Hamvas Béla

Magyarországon a cigányoknak 3 nagyobb nyelvi csoportja különböztethető meg: a cigányul beszélők (oláh cigányok), a románul beszélők (beás cigányok) és a magyarul beszélők (magyar cigányok). Bár a magyar cigányok (romungro) vannak a legtöbben (~60%), mégis ebben a témában az oláh (roma) cigányokról érdemes főképpen beszélni, mert náluk maradt fent leginkább a régi hagyomány. Ezek a nyelvi csoportok azonban nem egységesek, így az oláh cigányok is kisebb csoportokból állnak (cerhári, csurári, lovári, dirzári stb.), különböző foglalkozást űznek, meglehetősen eltérő körülmények között élnek, talán mégis sok közös vonás van ideológiájukban.

Írásomban elsősorban Michael Stewart angol antropológus publikációira támaszkodtam, aki családjával egy oláh cigány közösségben élt 15 hónapig. Ahol külön nem jelzem az idézet forrását, az tőle származik.

A vándorló cigányság részben átvette a befogadó ország kultúráját: Ünnepeit, vallását. Magyarországon is átvette a keresztény ünnepeket, de mivel sokkal később, és kevésbé szakadt el a természettől, a föld szellemeitől, ezért emlékezetében sokkal többet őrzött meg a mítoszokból, így sajátos módon átszínezve a többségi társadalom ünnepeit.

Az emberi élet három jelentős ünnepköre a születéshez kapcsolódó keresztelő, az esküvő és a temetés.

Ahhoz, hogy megérthessük a cigány ünnepeket, ki kell térni a cigányok testtel és személlyel kapcsolatos elképzeléseire:

„Minden élő szervezetnek van *dzsi-je*, más szóval életereje. A virágok dzsi-je a vízben, az embereké a vérben van. Ezenkívül a növényeknek, az állatoknak és az embereknek lelkük (*lindra* vagy magyarul: álom) is van. A *lindra* csak hozzátétőlegesen kötődik az egyénhez. Amikor az ember alszik, a lélek sétálhat, ebből lesz az álom (*suno dikhel*).”

Az emberi testet két részre osztják a csipő (*maskar*, ami azt is jelent: között) magasságában. A terhességet — maga a kifejezés tabu — „betegségnek” tekintik. Nemcsak szegyeleinivaló dolog, hanem legyengítő hatású is. Amilyen mértékben nő a has, olyan mértékben tűnik el a test alsó és felső részének rituális megkülönböztetése, amely a cigány és a *gázsí* közötti különbséget szimbolizálja. (*Gázsó* illetve *gázsí* mindenki, aki nem cigány.) A tisztátartást generáló szülés az újszülöttet kiszolgáltatottá teszi, különösen életének első 3 napjában. Ebben az időszakban attól rettegnék, hogy az újszülött elveszti a *lindra*-ját. Ezért helyezik az anya közelébe, szalmára. A házban minden tükröt letakarnak (mivel a tükör — akár csak az állóvíz — a másvilágra nyíló kapu, amelyen keresztül a romák szerint a csecsemő „álma” visszaszökhet oda. A felnőtt látogatók, nehogy magukkal vigyék a csecsemő *lindra*-ját, kivétel nélkül mind megfognak egy-egy szalmaszálat, mielőtt távoznának. Így a lélek a gyerekekkel marad. (1945 óta a romák igénybe veszik a gázsó kórházakat.) Ideális esetben a keresztelőre (*bolimo*, szó szerint „fordulat”) a szülést követő napokban kerül sor. Ezt követően a gyerekek arca jó egészségről tanúskodó rózsás színt ölt magára,

amit azzal is hangsúlyosabbá tesznek, hogy pirosba öltöztetik. „Két dolognak kell kötelező érvénnyel teljesülnie, hogy az élet megerősödésének ez a folyamata végbe-mehessen. Először is a gyereket el kell vinni a templomba. Ott a papnak szentelt vízzel le kell mosnia, hogy megszabadítsa a szülés mocskától (a keresztelőt az asszonyok szervezik és a templomba is ők mennek el). Ugyanezzel a tisztító vízzel locsolják meg a házat, ahol a csecsemő és családja lakik. „Majd cigány keresztszülőket kell választani. Mivel úgy tartják, hogy a keresztszülő fizikai kondíciója közvetlen hatással van a gyerek testére, a keresztapa első dolga, hogy az apával együtt megszervezen egy estét, amelyet (a nőktől szigorúan elkülönítve) végigdolálnak a „testvérekért”. (A szertartás alatt sörösüveg jár körbe, de ivás előtt mindenki jókívánságokat mond: „megisszák a keresztelőt”). Az ilyen ünnepeknek mindig az a célja, hogy egészséget, erőt és szerencsét hozzanak a résztvevőknek. Közvetve persze az is, hogy mindebből az újszülött is részesüljön.” Felszenteléstől teljes jogú tagja a gyerek a közösségnek.

A cigányoknál a vallási ünnepeket, mint pl. a karácsonyt, szűk családi körben tartják. Ezzel szemben a hagyományos családi ünnepekre távoli falvakból is eljönnek a rokonok.

A cigányok legnagyobb találkozója az esküvői lakodalmak, ilyenkor nők, férfiak egyaránt jelen vannak: esznek, isznak, táncolnak, énekelnek. Ezeket a nagy családi ünnepeket a közösségi élet és a testvéri együtt-lét, cigány társaikkal való kapcsolatok ápolása jellemzi legjobban. „A dalok, melyeket énekelnek, arra tanítanak, hogy a testvérekkel együtt énekelni a cigányság legsajátosabb jegye. Amit a dalok mondanak és amit „tesznek”, egy és ugyanaz: így válnak a romák „dalban testvérekké”, a dal gyermekeivé” — olvasható Stewart: *Daltestvérek* című könyvében.

Az oláh cigány népdalok, „ellentétben az európai folklór köföttebb, személytelenebb jellegével”, gyakran a közösség által átélt eseményekről, vagy a mesélő, illetve énekes egyéni sorsáról, érzelmeiről „beszélnek” — Kovalcsik Katalin.

A házasságok szentesítése alapvetően a közösségen belül történik, ritka a polgári vagy egyházi esküvő. Ez azonban nem jelenti azt, mintha a — csupán eszem-izommal szentesített — lakodalomnak nem volna meg a maga „törvényes” súlya. Sőt. A házastársi hűséget igen komolyan veszik, és a házasságtörés meglehetősen ritka. Ebben a szenvedélyes cigánytermészet nem ismer tréfát — Erdős Kamill.

A házassági rítusok merev, szabályozott rendje ellenére az egyénnek nagyobb szabadsága van, mint a paraszti társadalomban. Ha ugyanis a kérés során a leendő férjnek leendő apósa nemet mond (lányt feleségül az apától kell kérni), az a kiszemelt lányt elszóktetheti saját családjához, és rövid időn belül, különösen ha első gyermekük megszületik, megbocsájtásra talál. Vagyis a szülő — az apa fia fölötti, az anya leány fölötti — hatalmas lényegében a házasságig tart — Szuhai Péter.

Az első éjszakától (ez nem feltétlenül jelent szexuális kapcsolatot) számítják az együttélést. Innentől nevezik férjnek-feleségnek őket. A párválasztásban nem játszik szerepet gazdasági szempont, főként szerelmi házasságokat kötnek, többnyire 14–18 év között házasodnak.

Az emberi élet előzőekben említett születési rítussal kapcsolatos modellje a halot-

MÁS VILÁGRA NYÍLÓ TÜKRÖR

NŐI ÉS FÉRFI SZEREPEK AZ OLÁH CIGÁNY NÉPSZOKÁSOKBAN

ti szokásokban is megtalálható. Azzal a különbséggel, hogy a halál esetén a lélek és a test szétválása és nem az összekapcsolása az eszme. Más megfelelések is találhatóak (tükör letakarás, 3 nap szimbólikája).

A cigányok szemében nincs jó halál. Szemléletükből hiányzik az életnek, mint a halál felé tartó kérelhetetlen menetelésnek a képzete. A halált akkor is brutális és váratlan eseményként élik meg, ha súlyos betegség vagy kórházi tartózkodás előzte meg. Úgy vélik, örültség megkísérteni a halált azzal, hogy felkészülünk rá.

A cigány családok túlnyomó többsége szegény volt, így örökösödési problémák nem merülhettek fel, ezért sem tárgyakban megtestesülő lehetőségük, sem indokuk nem volt arra, hogy a múltat a jelen részévé tegyék. Amikor egy gazdag cigány meghal, magától értetődően az utána maradt pénzt sírhely csináltatásra kell fordítani.

Amikor haldoklik valaki, sokszor összegyűlnek körülötte az ismerős cigányok, így mindenkivel tud beszélgetni, ha akar. A halál bekövetkezte után siratóra gyűlik össze a rokonság. A temetés jelentős társadalmi esemény. Általában, ha a cigányok összegyűlnek, a férfiak mind együtt ülnek, tekintet nélkül az életkori különbségekre, siratásnál azonban az egyes korcsoportok elkülönülnek egymástól. A virasztás túlnyomó részében egyetlen nőt sem lehet látni: a férfiak a szobában, a nők a konyhában vannak, ha erre nincs mód, a nők átmennek a szomszédokhoz. „Magát a házat átrendezték, a szobákat kiürítették — csak székeket hagytak benn —, a falakat lemosták. A hátsó szobában lévő tükröt fehér lepedővel takarták le, a szőnyegek helyére szalmát terítettek szét. A szoba egyik sarkában, közel az ablakhoz, három gyertya égett. A ház belseje felé fordulva ülünk. Barátaim figyelmeztettek, hogy ne üljek szembe az ajtóval és ne nézzek oda, mert különben betoppanhat a halál. A középső szobába sörösládák voltak egymásra rakva, és minden belépőnek adtak egy üveggel. Általában, amikor a cigányok összegyűlnek inni, minden korty előtt mondanak egy tósztot. Most szótlanul ittak. Egy kevés sört a padlóra locsoltak, elnézést kértek az elhunyttól, a többi pedig megitták. A temetés néhány nappal később egy templomi misével kezdődik. Ezen a cigányok többsége nem vesz részt, de ők fizetik a papot és a kórust. A mise után a temetésig együtt virasztanak. Dél körül a társaság formátlan menetté állt össze. Amikor az első családtagok odaértek a temetőhöz, az elöl haladó családtagokon páni félelem lett úrrá, ami átragadt a mögöttük lévőkre is. Az embernek az volt a benyomása, hogy a közeli családtagok nem akarnak belépni a ravatalozóba, amit a cigányok „bonház”-nak neveznek. Az elhunyt felesége és lányai, akik szinte végigzokogták az egész utat, éles kiáltásokba kezdtek, és az ajtóhoz ugrottak, amely mögött nyitott koporsó állt. A délelőtti nyugodt, meditatív hangulatát most izzé-porrá zúzták a rettenetes, rémült és rémisztő kiáltások. Az özvegy egyszer csak lecsendesült. A fogával kinyitott egy üveget, majd egy másikat is, egy kis sört locsolt a koporsóra, és az egyik üveget a holttest mellé helyezte. Letépte magáról a fekete kendőt, amelyet addig viselt, láthatóvá téve zilált, fésületlen haját. Aztán férjéhez fordulva megrendítő hangon előbb kiabálni, majd énekelni kezdett: „Miért hagytál el engem? Nem jössz haza velem? Gyere, igyál újra velem!”. Könyvek csorogtak végig az arcán. Egy férfi cigarettát helyezett a koporsóba, egy másik pénzdarabokat szórt bele. Az özvegy csaknem egy órán át ott maradt panaszos fájdalommal. Ez alatt minden közeli rokon legalább egyszer odament a koporsóhoz, hogy búcsút vegyen tőle, már csak azért is, hogy a *mulonak* (a halott szellemének) ne kelljen emiatt visszajönnie.”

Régen a halottat a család nőtagjai mosták le, majd a halott legkedvesebb ruhájába öltöztették és így a középső tisztaszobába fehér lepedőre fektették, lábbal az ajtó felé, s a teste köré páratlan számú gyertyát helyeztek. Ma már a legtöbb ember kórházban hal meg, s ha mégis otthon, a hatóságok hamar elszállítják, ennek ellenére a házzal ugyanaz történik, mint korábban. „A pap érkezéséig a következő egy órában a család férfitagjai énekeltek (romungro) zenész cigányok kíséretében. Itt is, akárcsak más temetéseken, a romák ragaszkodtak a vidám nótákhoz. A pap utolsó mozdulataival egyidőben a sírásók rárakták és beszögezték a koporsó fedelét. Ez minden cigány temetésén a felerősödő fájdalom pillanata, a családhoz tartozó asszonyok kiszámíthatatlanul szenvedélyes reakcióival. Az első szög beverésének zajára szívzaggató kiáltás hangzott fel, és az egyik lány odaugrott a sírásóhoz, mintha le akarná őket állítani. Fivérei és nővérei ájultan vonszolták el onnan. Közben a többi családtag szípgogott és sóhajtozott.” A temetéseken gyakran elájul egy közeli rokon, mintha, amennyire ez lehetséges, közel szerettek volna kerülni a halál állapotához, az elhunytához. A halál és a temetés közötti idő ideális esetben 3 nap. Ebben az időszakban a családtagoknál a lélek és test közötti kötés meglazul, éppen úgy, mint a születés első 3 napjában. Ezért tilos éjszaka aludni ebben az időszakban. Temetésig a nőknek és a férfiaknak minden alkonyatkor össze kell gyűlniük, hogy együtt virasztanak, igyanak, énekeljenek. Ezekon az összejöveteleken az elhunyt kedvenc italait isszák, énekeit énekelik, és az „igaz beszédnek” általa szeretett változatai hangzanak el. (A cigány testvérek összejövetelein a hétköznapi beszéd (*duma*) átadja a helyét az igaz beszédnek (*caci vorba*), vagyis a formalizált beszédnek, a népmesének, a daloknak, amelyet megszakítanak a köszöntések és az eskük.) Miután zenészekkel kísérve elviszik a koporsót „utolsó útjára” és eltemetik, valamelyik családtag meglocsolja a sírt borral. Manapság a papok két misét is mondanak, egyiket a temetés előtt, a másikat 6 héttel az elhalálozás után. Miután a testet sírba helyezték, a család egyik tagja elsorolja a gyász hátralévő idejére vonatkozó tilalmakat. „Végül is a közeli családtagoknak ebben az egész időszakban — ami elvileg az elhunytért mondott utolsó misét követő egy évig tart — úgy kell viselkedniük, mintha testi állapotuk az elhunytéhoz kötődne. A férfiak nem borotválkozhatnak, a nők nem vágthatják le a hajukat, ami testüket természetellenesen szörnyűvé (*zungalo*) teszi. Öltözködésükben a férfiaknak és a nőknek egyaránt kerülniük kell a pirosat, az élet színét. Ilyenkor tilos énekelni, italozni, ünnepelni.” Ebben az időszakban nem teljes értékű tagjaik saját társadalmuknak. Viszont amikor véget ér ez az időszak, a cigány asszonyok, ellentétben a katolikus magyar szomszédokkal, végleg levetik a gyászruhát. A cigányok visszatérnek eredeti állapotukba, amelyben tagadják, hogy a halottnak bármilyen kapcsolata lenne az élők közössége számára. A halál egyéves évfordulóját megünneplik, melynek neve *pomana*. Ilyenkor a testetlen halottat édes és habart főzelékkel táplálják. A további időben minden húsvét hajnalban az asszonyok mosdás előtt kiöntenek egy kis vizet a halottnak.

Gondolataink meghatározzák tevékenységünket. A mai ember „rítusait” a materialista szemlélet hatja át leginkább. (Például ma Magyarországon minden halottat felboncolnak függetlenül a hozzátartozók kérésétől.) Kinek-kinek más-más szokásrend adatott meg, nem sokan mondhatják el magukról, hogy ők választották saját ünnepi szokásaikat. Még azokra is igaz ez, akiknek „nincs” ilyen szokásvilága...

Vajda R. Péter

HIVATÁSOS ÚJSÁGÍRÓNŐK MAGYARORSZÁGON

A KÉT HÁBORÚ KÖZÖTT

A szépirodalom és a hírlapirodalom Magyarországon a XIX. század első felétől annyira összefonódott, az írók és a költők oly jelentékeny szerepet vittek a honi sajtó kifejlődésében, hogy a hírlapokban megjelenő dolgozatokat (irodalmi riportokat, tárcákat, folytatásban közölt regényeket stb.) kedvelésből alkotó, anyagi okok miatt közlő szépírók, illetve az újságírással élethivatásszerűen foglalkozó, főállású újságírók, szerkesztők között ma is nehezen teszünk különbséget. Bethlen Margit grófnő, a miniszterelnök Bethleh István felesége például tagja volt ugyan a *Pesti Hírlap* szerkesztőségének s később a Sajtókamarának is, ám ő nem hivatásos újságíróként tevékenykedett: szépírónak számított egyfelől, másfelől pedig se nem az újságírásnak, se nem az újságírásból élt.

Mindez azért lényeges, mert hírlapokba író-írogató, illetve folyóiratokat szerkesztő nők már a XIX. század végén működtek hazánkban, ám ők nem „hivatásos újságírók” voltak. Aminek – több más mellett – alapvető oka volt az, hogy a hírlapírói hivatást nem nőknek való foglalatosságnak tekintették a (férfi) kortársak. Úgy tartották, hogy ha a nő már „lőtlat ragad, jóformán kizáróan a szépirodalmi babérokat rejtegető titokzatos erősséget ostromolja. Nyilván a fantázia túltengése és a temperamentum okozzák, hogy vérbeli újságíró nagyon kevés akadt eddig a nőírók sorában” – olvasható az „indoklás” egy 1930-as, Ivády Antónia hírlapíró halálakor írt nekrológban. (Ivády publicisztikai-írói tehetségét *Az Újság* című liberális napilap nagynevű szerkesztője, Gajary Ödön fedezte fel; 1909-ben lett a *Budapesti Hírlap* munkatársa.)

Az 1910-es évektől kezdve mégis meg kellett barátkozni a gondolattal, hogy a lapok szerkesztőségében mind több újságíró nő dolgozik. Igaz, a „mind több” 1920-ban mindössze 27 főt (a hírlapírók 2,3%-a), 1928-ban 30-at (3,3%) jelentett. S az is igaz, hogy minimum 30%-a nem hivatásos újságíró volt: az 1920-as évek végén önmagukat hírlapíróknak valló nőknek ekkora része nem ebből a munkájából élt ugyanis.

Az 1930-as évekre az újságírók száma tovább növekedett: az évtized második felében több mint 45 nőtagja volt a redakcióknak – legalábbis ennyi sajtómunkásnőt találtam a fővárosi napi- és hétfői lapok 1936-os szerkesztőségi listáján, a Magyar Újságírók Egyesületének, illetve a Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjintézetének tagnyilvántartásában, a külföldi lapokat tudósítói között. (Tehát a magyar sajtótudósító-irodáknál, a vidéki lapoknál, az egyéb hetilapoknál, valamint folyóiratoknál dolgozók hiányoznak.) Ám közülük többen nem hivatásos újságírók voltak, hanem szépíróként tevékenykedő redakció-tagok. Ezt a ténytet mutatja, hogy az Országos Magyar Sajtókamara újságírói főosztályának 1939-es listáján szereplő 71 nő (5,6%) közül csak 20 tartozott az I. szakosztályba, mely az időszaki lapok felelős szerkesztőit és az

ilyen lapoknál állandó munkaviszonyban álló munkatársak közül azokat tömörítette, akiknek főfoglalkozása volt a hírlapírás; a II. szakosztályba pedig – ide tartoztak belépni a nem időszaki lapok szerkesztői, illetve a nem főfoglalkozású újságírók – csak négy nőt vettek fel. Az 5 gyakornoknőn kívül tehát 42 olyan kamarai nőtag volt 1939-ben, aki „tudományos, szépirodalmi, művészeti vagy más szakírói tevékenységgel működött közre a lap szellemi részének előállításában”. (Sohasem szabad elfelejteni: a zsidó vagy zsidó származású kamarai tagok aránya csak 6% lehetett!)

Szépíró-, költő-újságírók között volt például *Az Újság* című napilap bécsi és római levelezője, a *Pesti Hírlap* munkatársa, Erdős Renée; a költő Megyery Ella, akit később az *Új Magyarság* alkalmazott. Bár íróként lépett a sajtómunkások közé a *Budapesti Hírlap*-nál, majd az *Új Magyarságnál* dolgozó Csernovics Erzsébet – azután, hogy a *Nyugat* novellapályázatán 1936-ban első helyezést ért el –, sajtókamarai „besorolása” alapján ő (is) hivatásos újságírónak számított. (Csernovics eredetileg festészetet tanult Feix Jenőnél, Aba-Novák Vilmosnál és Szőnyi Istvánnál, s könyvillusztrátorként tevékenykedett. 1940-ben Baumgarten-díjat kapott.)

A hírlapírói és a szépírói pályát művelte egyszerre a költő és író Bródy Lili, aki 1926-ban lépett be a *Pesti Napló*-hoz (addig Feleky Gézának, a *Világ* című ekkor betiltott radikális polgári napilap főszerkesztőjének volt titkárnője és gépírónője): őt „a nagyvárosi modern nő életét ábrázoló könnyed, szórakoztató regényei” tették ismertté; az 1932-es *A Mancini*, valamint a *Felesége* tartja el. Bozzay Margit – a Magyar asszonyok lexikonának szerkesztője, a *Tizenöt éves feleség* című regény írója – a *Pesti Napló* asszonyrovatát vezette 1939-ig, majd a *Reggeli Magyarország* belső munkatársa lett.

Pályája alapján „igazi” hivatásos újságíróknak kell tekinteni többek között báró Doblhoff Lilit, aki elsősorban politikai kérdésekkel foglalkozott (Horthy Miklósról írt életrajzi regényt): 1931-től kezdve *A Reggel* és az *Estlapok* külpolitikai hírlapírója, a *The Budapest Daily* című Magyarországon megjelent angol nyelvű lap szerkesztője, a *New York Herald* és a *Neue Freie Presse* budapesti, majd 1939-től a *Pesti Napló* római tudósítója volt (s mellékesen műfordító). Hozzá hasonlóan hivatásos hírlapíró és műfordító volt Lakner Klári is, aki egyetemi diplomájának megszerzése évében lépett be a *Pester Lloyd* kötelékébe; Bartók Irén, a *Magyarság*, majd az *Új Magyarság* riportere vagy Hattyasy Katalin, aki a *Magyarság* színházi rovatának vezetője és a napilap képes mellékletének szerkesztője volt. (Ők kiváló nyelvismeretüknek köszönhetően lettek hivatásos zurnaliszták, ami azért is lehetett karriergeneráló-tényező, mert a férfi pályatársak éppen ennek a tudásnak voltak kevésbé birtokában.)

1926-ban már egy napilap, a *Kis Újság* élén is állt felelős szerkesztőnő: Szederkényi Anna. (Szederkényit tartják a különböző, az 1920-as években, illetve az ettől kezdve megjelent lexikonok és életrajzi adattárak az első hivatalos újságírónek Magyarországon – pályakezdésének éve 1908. Hollósné De Grobois Nandine azonban már 1905-től a *Budapesti Hírlap*nál és az *Esti Újság*nál volt főállású hírlapíróként alkalmazva: nyilván azért felejtették el, mert ő már négy évvel később, 1909-ben pályát változtatott, mikor kinevezték a két lapot kiadó vállalat titkárává.) Szederkényi Anna Nagyváradon végezte a tanítóképzőt, majd két évig Nagybolyok községben dolgozott. Első írásai 1902-ben jelentek meg különböző vidéki lapokban – négy évvel később, 1906-ban kiadták első regényét (*A jövő felé*), illetve ekkor jelent meg a *Hárman* című antológia, melybe rajta kívül a később forradalmi szereplése miatt bécsi emigrációba kényszerült Göndör Ferenc, illetve első férje, a költő Haraszty Lajos írt – az előszó pedig Ady Endre munkája volt. Szederkényi Anna 1908-ban lett a *Független Magyarország* című napilap belső, főállású munkatársa. Az 1910-es évektől ő volt az első nőtagja a Budapesti Újságírók Egyesületének (később Magyar Újságírók Egyesülete), illetve szintén ő volt az első nő, aki a Magyar Hírlapírók Nyugdíjintézetének igazgatósági tagja lett (a 20-as évek végén). Szederkényi 1908 után kapcsolódott be a fővárosi és társadalmi nőegyesületek munkájába: tőle származott az Anyák Iskolájának terve, mely iskolán kívüli oktatás keretében az „alsóbb néposztályok asszonyait és leányait” látta volna el hasznos ismeretekkel (később részt vett a hasonló célú Szülők Iskolája felállításában).

A világháború, a forradalmak hatásait abban látta, hogy azok feldúlták az otthonok békéjét, a családok életét. Ezért hozta létre a Magyar Anyák Szent István-napi Bizottságát: ez a család szentségét hirdető szervezet minden év augusztus 20-án a legtöbb gyermekes anyákat részesítette „nemzeti jutalomban”. Ugyanakkor (ellentétben például Tisza Istvánnal és konzervatív utódaival) nem gondolta, hogy a nők politikai aktivitása káros természetes életkeretükre, s így többször is felszólt a (nőket különösen is érintő) választójogi korlátozások ellen.

A rendkívül sikeres író (az 1916-os, *Amíg egy asszony eljut odáig* című regénye 50 ezer példányban kelt el; ő volt az első író, akinek művei Magyarországon sorozatos kiadásban jelentek meg) 1926-ban „megkapta” a *Kis Újság* felelős szerkesztői posztját. A napilap ekkor már négy éve nem jelent meg: az utolsó felelős szerkesztője 1922-ben lemondott, s új felelős szerkesztő nem kapott a miniszterelnöktől (Bethlen Istvántól) engedélyt a lap továbbvitelére. Ebben

valószínűleg közrejátszott az is, hogy a „gazda” a lap mérsékelt liberális irányvonalának változtatását akarta elérni – minek biztosítékát Szederkényi személyében látta (ld. például Magyar Anyák Szent István-napi Bizottsága).

Az 1880-ban alapított *Kis Újság* Szederkényi Anna felelős szerkesztése és a volt miniszterelnök, Huszár Károly (1927), majd Apor Dezső (1928-1937) főszerkesztése alatt bulvárlap maradt: elsősorban szenzációs bűnügyeket tárgyalt. A címlapra elvéve került ki egy-egy külpolitikai hír, belpolitikai a legtrikábban. Állandó rovat volt a közgazdasági – miközben a magyar parlamenti, kormányzati eseményekről csak rövid hírek formájában számoltak be –, a szerelmi ügyekben tanácsokat osztogató „Szívek Patikája”, a hétköznapi kérdésekben (például adófizetés, álláskeresés, kivándorlás) a laphoz forduló olvasókat kisegítő „Tanácsadó”. A társkereső hirdetéseknek helyet adó „Házassági posta” és a „Szívek Patikája” jelentőségét a szerkesztők abban „a sok száz új családi fészekben” látták, amelynek „felépítése sosem történt volna meg a *Kis Újság* közreműködő tanácsa, útmutatása, szerető kalauza nélkül”.

Szederkényi és Apor az 1930-as években (saját bevallásuk szerint 100, 1932-es példányszám- adatok szerint 50 ezer példányban) megjelenő *Kis Újság* felépítésében a tömeglapok korszerűnek számító modelljét követte: olyan témákat ismertettek olvasóikkal, melyekről a régebbi újság sohasem írt volna: hogy kell munkához jutni, hogyan kell a kisbabát fürösztetni, milyen a jó leves. Am Szederkényit nem kizárólag a nyereség motiválta e témák nyilvános tárgyalásakor. Mint 1910-es, *A család és a sajtó* című dolgozatából kitűnik: az újságot az okítás, a hétköznapi és praktikus ismeretek közvetítése terepének vélte.

Szederkényi Anna 1934. február 13-ig volt a lap felelős szerkesztője: ideiglenesnek szánt távozása okát nem tudni. Az „első hivatalos újságíró” és az első napilapot irányító felelős szerkesztőnő a liberális *Friss Újság* főmunkatársa lett. Utolsó regénye, az *Egy darab kenyér* 1947-ben jelent meg. A kisgazda irányultságú *Hírlap* 1948. december 25-én csak egy rövid hírben tudósított haláláról.

Sipos Balázs

(A dolgozat az OTKA F 025694 számú programja – Újságírók és a politikai nyilvánosság Magyarországon 1920–1938 – keretében végzett rész kutatás összefoglalása.)

MEDDIG NŐ A NŐ?

(Gondolkodástechnikai gyarkorlat)

Ismerjük a mondókát: Addig nő a nő — Amíg meg nem nő — Amikor megnő — Tovább már nem nő.

Ez a versike kimaradt mindaddig a nőkről szóló szakirodalomból. Pedig — ha tudunk vele bánni — eséllyel szólhat bele a nőesség—férfiasság (sőt, egyéb fogalmak) meghatározásába.

Nem komolytalan dolog-e a több könyvtárnyi szakirodalom és a számítógépes adattárolás korában gyerekversre hagyatkozni?

Attól függ, hogyan olvassuk.

Ha csak arra figyelünk, amit a versike kimond, valóban nem kapunk többet szójátéknál, ami nem közöl semmi újat — lászólag. Ha azonban megtanultunk arra is figyelni, hogy miféle művelet a szójáték, megkapjuk a benne rejlő gondolkodástechnikát. Azt a módot, ahogyan az egyértelműséget és többértelműséget egyszerre működteti. (A „nő” szót több értelemben használja, nőnemű élőlényt és növekedést jelöl vele egyszerre. Majd a többértelmű szóval egyértelmű kijelentést fogalmaz meg: ha megnőtt a nő, tovább már nem nő. Az egyértelmű mondatban újból a „nő” szó többértelműsége mutatkozik meg — provokálva az újabb egyértelműsítést. A játék folytatható.)

Ha ezt a műveletet visszük tovább — mondjuk, gondolkodástechnikai gyakorlat formájában — a nőfogalom (és egyéb fogalmaink) meghatározásakor rejtett tartalmakra bukkanhatunk a hétköznapi és a tudományos gondolkodásban.

Ezek a tartalmak rejtve is maradnak, ha megállunk akár az egyértelműségénél, akár a többértelműségénél. Más szóval, ha gondolkodástechnikánk nem éri el a fentebb idézett versike színvonalát. (Ha eközben legfrissebb publikációkat, legpontosabb statisztikai adatokat, továbbá külföldi és hazai szakirodalomból vett részletek tömegét idézzük, a fentebb jelzett színvonalkülönbség sajátosan groteszk színezetet kap.)

Mi történik a nőfogalommal (és egyéb fogalmainkkal), ha gondolkodástechnikánk megáll az egyértelműségénél?

Előáll a fogalomösszenövés és nyomában a fogalomhasadás.

Fogalomösszenövéskor csak az azonosságot vesszük figyelembe — noha a különbségekről is tudunk. Ilyenkor mondjuk, hogy a nők ilyenek és olyanok, vagy ellenkezőleg olyanok és ilyenek. Az ellenkezésből vita születhet, amelyben az ellenfelek különböző dolgokat állítanak ugyan, de ezt azonos gondolkodástechnikai művelettel teszik. (Pl. csupán a nők azonosságára figyelnek.) Erről azonban nem tudnak. Ha valaki nem tudja megáról, ami róla már tudható — mosolyt fakaszt. A fogalomösszenövés így módon tovább növeli a groteszk humor esélyeit az egyértelműségbe bezáródó gondolkodástechnika jellemzésében. A fogalomhasadás sem nélkülözi a groteszk vonásokat, amennyiben csak a különbsőségre figyel — noha tud az azonosságról is. Ilyenkor szakad szét az emberfogalom a férfi és nő fogalmára, amelyekben — a fogalomhasadás szerint — nincs semmi azonos. Mert a férfiak ilyenek, a nők meg olyanok. Vagy a nők olyanok, a férfiak meg ilyenek. (Továbbá az angolok ilyenek, az olaszok meg olyanok, az öregek ilyenek, a fiatalok meg olyanok, az orvosok ilyenek, a betegek meg egészen mások stb.)

Innen már csak egy lépést kell tenni, hogy a pusztán különbözőséget ellentétnek fogjuk fel és újra elinduljon a fogalomösszenövésrel kapcsolatban már jelzett kilátástalan vita — újabb alkalmat szolgáltatva a groteszk humor számára.

Nem véletlenül említjük itt újra a groteszket, amely — mint tudjuk — a nevetést szorongással árnyalja. Az egyértelmű gondolkodástechnikába ugyanis bele van programozva a szorongás. Abból fakad, hogy a naponta ránkzúduló információtömeg nem fér bele az egyértelmű gondolkodás keretei közé. Ha pl. a nőfogalmunk a vagy-vagy jegyében alakult (amely szerint az és csak az nőies, aki ilyen, de az már nem nőies, aki olyan), nem fogunk tudni mit kezdeni magával az étellel, amely — médiumok által felfokozott mennyiségben — ontja a „nem tiszta” eseteket. Ismerhetünk női hajóskapitányt, aki szabadidejében szívesen köt, nyolcgerekes boldog háziasszonyt, aki kedvteléssel olvas filozófusokat, a gyesen lévő férjét eltartó, családszerető állatorvosnőt, a fáradtan hazatérő „családfőt” felüdítő feleséget, aki mellelleg otthon dolgozó tervezőmérnök stb. (Ugyanígy találkozhatunk hidegvérű olaszokkal és heves vérmérsékletű angol szurkolókkal, friss öregekkel, lusta fiatalokkal és fordítva, különböző színvonalú orvosokkal és kultúrált vagy kevésbé kultúrált betegekkel.)

Ha ragaszkodunk az egyértelműséghez, összenőtt és széthasadt fogalmaink éppen azokat az „átmeneti” eseteket, helyzeteket, embereket nem fogadják be, amelyek többértelmű gondolkodásra ösztönöznek egyrészt, és élettechnikáink változtathatóságára figyelmeztetnek másrészt.

A gondolatilag fel nem dolgozott helyzetek és emberek azonban ott vannak körülöttünk, sőt nemegyszer érintkezésbe is lépünk velük. Életünk részévé válhatnak anélkül, hogy tudnánk őket „hova tenni”. A gondolkodástechnika és az élet közötti feszültség gyakran szorongást szül és szorongást oldó élettechnikákkal próbálkozik: a kóbitószertől a panaszáradaton keresztül a konstruktív megoldások kereséséig.

Ez utóbbihoz sorolja magát az ú.n. nyitott gondolkodástechnika, amelyet a TAT gondolkodástechnikának is nevezhetünk. A rövidítés arra utal, hogy a TAT segítségével az ember azt Tanulja Amit Tud: az egyértelműség és többértelműség műveleteit váltakoztatva minél többet hasznosít abból a tudásból, amelynek birtokában van. Ezeket a műveleteket (közülük egyet, a szójátékot próbáltuk ki) sajátos olvasással nyeri különböző témájú és műfajú művekből — akár egy gyermekversből is.

A TAT gondolkodástechnikának minden egyértelmű és többértelmű egyszersmind. Ezért tudja kimutatni a szorongatóban a neveléséget, a neveléségesben a félelmeset, a nőnemű hajóskapitányban a háziasszonyt, a háziasszonyban a filozófust, a nőben az erőt, a férfiban a gyöngédséget, a látszólag együgyű versikében a fejlett gondolkodástechnikát, tudományos terminológia mögött a gondolkodástechnikai kezdetlegességet. Továbbá kilátástalannak látszó vitáinkban a fogalomösszenövést és fogalomhasadást, válságérzésünkben a jobb megoldások hiányérzetét. A jobb megoldások hiányérzetében egy önfejlesztő gondolkodástechnika lehetőségét — és gyakorlásának a szükségességét.

A gyakorlás pedig olyan fogalmakat eredményezhet, amelyek segítségével az ember — a nő is — sokféleképpen sokoldalúnak tudja és meri elgondolni önmagát.

A sokoldalú nőfogalom újabb lehetőséget rejt: olyan önfejlesztő élettechnikákat, amelyek segítségével a nő minél inkább megnő — annál tovább nő.

NYIRI GYÖNGYVÉR

Egyre mögém néz

Anyának

Valaki áll,
talán a tükrön innen,
vagy maga fénylik
– ezüsttel vont üveg,
ha megszólítom,
az égi bokrok
összehajolva
helyette intenek.
Valaki vár
változatlan ragyogva,
a maga vesztén
veszejtve engem is,
ha megszólítom,
mintha karjára
vonna, ringat el
– talán emlék ez is.
Valaki jár
a táguló szobában,
nem kérdez,
hiába makogom,
hogy készen van,
készen minden válasz,
egyre mögém néz,
amíg távolodom.

M

(Gc

Isi
TovábbEz
tudunk
maink'N
adattáA
Hszóját
figyeli
nikát.műkö
jelöl v
ha m:többé
folytaI
formá
talék:I
akár
idézetisztí
idézz

nikái

bőz

eller

felel

műv

tudr

foge

egy

serr
noh
foge
férf
(To
me

– Akkor kezdődött, amikor hozzám költözött